

Universitat de Girona

Facultat de Turisme

Màster Tesi

**PERCEPCIÓ DEL PATRIMONI MILITAR A LA PROVÍNCIA
DE GIRONA I LA CATALUNYA NORD.**

MÀSTER EN TURISME CULTURAL

Convocatòria: Setembre 2014

Autora: Sara Forgas i Serra

Directors: José Conrado Garcia Boër i Maria Lluïsa Faxedas

Data de lliurament: 3 de setembre de 2014

PERCEPCIÓ DEL PATRIMONI MILITAR A LA PROVÍNCIA DE GIRONA I LA CATALUNYA NORD

Agraïments

Voldria dedicar aquest treball a la meva família, que mica en mica em va anar introduint al món de la cultura, visitant diferents indrets de Catalunya. Especialment al meu pare, amb qui m'hauria agradat compartir els coneixements que he anat adquirint al llarg d'aquests anys, i particularment d'aquest treball; i a la meva germana Núria, per transmetre'm sempre aquesta inquietud pel coneixement, acompanyant-me virtualment durant el desenvolupament d'aquesta màster tesi i físicament visitant forteses.

Agrair especialment a la família Alfaro, de la Fundació Fortaleses Catalanes, amb qui vaig poder treballar durant dues temporades al Castell de Sant Ferran, per la seva introducció al món de les forteses d'època moderna.

Atorgar un sincer agraïment als meus tutors, el Sr. José Conrado Garcia Boër i la Dra. Maria Lluïsa Faxedas Brujats, pel seu seguiment, temps dedicat i suport.

També voldria agrair el consell i suport de la Dra. Berta Ferrer, el Dr. Daniel Blasco i la Dra. Saida Palou, amb les seves energies fresques i renovadores.

M'agradaria donar les gràcies a la família Méné, de Vilafranca de Conflent, per el diàleg espontani que va sorgir durant la visita a la localitat, aportant-me dades i explicant-me experiències.

I finalment agrair a amics i parella la paciència i el suport en tot moment i la companyia visitant forteses i ciutats.

Taula de continguts

1.	Introducció	6
1.1.	Estructura del treball.....	6
1.2.	Motivació personal.....	7
1.3.	Hipòtesi	8
1.4.	Objectius	8
1.4.1.	Objectiu primari	8
1.4.2.	Objectius secundaris	9
1.5.	Metodologia	9
1.5.1.	Marc teòric	9
1.5.2.	Treball de camp.....	10
2.	Marc teòric	16
2.1.	El patrimoni militar com a recurs del turisme cultural	16
2.1.1.	El Turisme Cultural	16
2.1.2.	El patrimoni del Turisme Cultural.....	19
2.1.3.	El Patrimoni Monumental Militar	21
2.2.	La percepció de la imatge del patrimoni local	23
2.2.1.	La necessitat d'identificació	24
2.2.2.	La imatge del patrimoni militar.....	25
2.3.	Àmbit geogràfic de l'estudi	27
2.3.1.	Província de Girona	28
2.3.2.	Catalunya Nord.....	36
3.	Cos del treball.....	47
3.1.	Dades turístiques dels recursos analitzats	47

3.1.1.	Figueres	47
3.1.2.	Vilafranca de Conflent.....	48
3.2.	Estudi de camp	49
3.2.1.	El plantejament de l'enquesta	50
3.2.2.	Resultats de les enquestes a Figueres.....	50
3.2.3.	Resultats de les enquestes a Vilafranca de Conflent	53
3.2.4.	Observacions generals	55
3.2.5.	Resultats globals.....	55
4.	Conclusions	58
5.	Annexos.....	60
	Annex 1: Enquesta realitzada a la província de Girona (Figueres).....	61
	Annex 2: Enquesta realitzada a la Catalunya Nord (Vilafranca de Conflent)	64
	Referències.....	67

Índex de taules

Taula 1. Relació d'enquestes a realitzar segons població	13
--	----

Índex de gràfics

Gràfic 1. Visitants Castell Sant Ferran 2013	48
Gràfic 2. Visitants Vilafranca de Conflent 2013.....	49

Índex d'imatges

Imatge 1. Monuments militars d'època moderna de la província de Girona	28
Imatge 2. Vista aèria del Castell de Sant Ferran. Escala 1:25.000.....	29
Imatge 3. Vista aèria de la Ciutadella de Roses. Escala 1: 10.000.....	31
Imatge 4. Vista aèria del Castell de la Trinitat. Escala 1: 5.000.....	31
Imatge 5. Vista aèria del Castell de Sant Julià. Escala 1: 10.000	33
Imatge 6. Vista aèria del Castell de Montjuïc. Escala 1: 5.000.....	34
Imatge 7. Vista aèria del Castell d'Hostalric. Escala 1: 5.000	35
Imatge 8. Monuments militars d'època moderna a la Catalunya Nord.....	36
Imatge 9. Vista aèria del Fort Libèria. Escala 1: 846.....	37
Imatge 10. Vista aèria de Vilafranca de Conflent emmurallada. Escala 1: 1.693.....	37
Imatge 11. Vista aèria del Castell Reial. Escala 1: 1.693	39
Imatge 12. Vista aèria del Fort Sant Elm. Escala 1: 846	39
Imatge 13. Vista aèria del Fort de Bellaguarda. Escala 1: 1.693	41
Imatge 14. Vista aèria de la Ciutadella de Mont-Louis. Escala 1: 3.385.....	42
Imatge 15. Vista aèria de la Ciutadella de Perpinyà. Escala 1: 6.771.....	43
Imatge 16. Vista aèria de Prats de Molló. Escala 1: 1.693	44
Imatge 17. Vista aèria del Fort Lagarde. Escala 1: 846.....	44
Imatge 18. Vista aèria del Castell de Salses. Escala 1: 1.693.....	46

1. Introducció

Aquest capítol introductori a l'estudi de la percepció del turisme militar ens serveix per exposar l'estructura del treball, la motivació personal que ha dut a la realització del mateix, la rellevància del tema en concret, la hipòtesi i els objectius que es volen aconseguir i la metodologia emprada per al seu assoliment.

1.1. Estructura del treball

L'estudi que tenim a les mans està estructurat en tres grans blocs a part de les conclusions i les fonts citades.

El primer bloc consta de la introducció dels continguts que es desenvoluparan en els següents blocs. Per tal de contextualitzar aquests es narra, primerament, la motivació personal per el tema. A continuació s'explica la rellevància del tema que es tractarà al llarg de l'estudi, per així entendre alguns dels motius que han portat a la seva elaboració. Seguidament s'exposen la hipòtesi, la idea principal que va fer sorgir el tema, i els objectius que es volen aconseguir amb l'estudi. I finalment, s'exposa la metodologia emprada per aconseguir el conjunt, així com la metodologia que s'hauria de seguir per a la realització del mateix estudi però amb uns resultats més fiables.

El següent bloc, dividit en tres apartats, és el marc teòric. Al llarg del primer apartat es desenvolupen diferents conceptes ja citats per diversos autors i relacionats amb el tema d'estudi per tal d'entendre el patrimoni militar com a recurs del turisme cultural. En el segon apartat la recerca teòrica serà referent a la idea de que si els residents d'una població no valoren el seu patrimoni es difícil que aquest sigui potenciat turísticament. Aquesta teoria ens servirà per tancar la hipòtesi de l'estudi a les seves conclusions. El tercer apartat és el que posa en context les fortaleses baluardades que es troben a la província de Girona i a la Catalunya Nord. Tot i que, en aquest estudi només s'analitzarà una fortalesa per regió, s'ha cregut adient parlar de les que existeixen, per així poder justificar l'elecció del Castell de Sant Ferran de Figueres i el conjunt de la Plaça Forta de Vilafranca i el Fort Libèria.

El tercer bloc està enfocat a l'estudi de camp, on s'introdueixen dades turístiques relatives a les dues fortaleses analitzades i s'exposen els resultats de les enquestes, parlant de la percepció que els residents tenen del patrimoni militar de la seva ciutat.

Finalment, s'exposaran les conclusions de l'estudi com a resposta als objectius formulats a priori, així com una síntesi de tot allò explicat al llarg dels tres blocs.

Les fonts d'informació emprades pel desenvolupament del treball es troben citades a les referències, l'apartat final.

1.2. Motivació personal

Al llarg del Grau en Turisme, així com del Màster en Turisme Cultural, he tingut l'oportunitat d'anar adquirint diferents experiències en el món laboral. Una d'aquestes experiències va ser treballar com a guia al Castell de Sant Ferran de Figueres durant dues temporades d'estiu. Aquest fet, junt amb la meua motivació personal vers el patrimoni del nostre país, va fer que m'interessés per un patrimoni fins llavors, per mi, desconegut: el patrimoni militar.

Durant el temps que vaig passar fent de guia al monument vaig poder observar turistes d'arreu del món, però principalment d'Europa, espanyols i catalans, que feien tant la visita guiada com la individual amb audio-guia. Tot i això, el contacte va ser més proper amb aquells que feien la visita amb els guies de Fortaleses Catalanes, fundació que ens contractava.

Cal dir que dels catalans que venien molt pocs eren de Figueres o rodalies i, quan venien, alguns d'ells ens explicaven que era perquè un amic seu de fora la comarca els havia visitat i demanat expressament de visitar el castell. Ja llavors em va interessar aquest fet ja que, tot i que és comú no visitar el patrimoni de la ciutat natal o de residència habitual perquè acostumem a pensar que al tenir-lo a la vora ho podem fer qualsevol dia, alguns dels empordanesos que exposaven la situació deien que ni tan sols havien sentit a parlar del castell amb anterioritat.

A partir d'aquí va anar sorgint la idea de l'estudi en qüestió, sota el plantejament de quin era el valor que aquesta població atorgava al patrimoni militar de Figueres, en el cas que el coneguessin, i com aquest fet influïa en la valoració turística d'aquest patrimoni.

1.3. Hipòtesi

La província de Girona disposa d'un seguit de recursos de patrimoni històric que no sempre han estat valorats positivament com a atractiu turístic degut, entre d'altres motius, a la seva història i la relació que ha mantingut el monument amb la ciutadania. Parlem del patrimoni fortificat que, en estar relacionat amb estaments militars, es creu que no ha estat valorat per la població com un atractiu cultural, ja que hi ha viscut d'esquenes i ha perdut així l'oportunitat d'explorarlo turísticament. Altres motius que poden haver portat a aquest desconeixement són la poca promoció que se n'ha fet a nivell general o que alguns d'ells han estat ocupats per l'exèrcit fins fa poques dècades, per tant no permetien l'entrada a civils.

Així doncs, l'objecte d'aquest estudi rau en plantejar si els ciutadans de la província de Girona, concretament de la ciutat de Figueres, tenen una percepció d'indiferència vers el seu patrimoni militar i en si aquesta percepció ha influït en el desenvolupament turístic d'aquest patrimoni.

Per contrastar la hipòtesi, s'analitzarà paral·lelament la percepció que els vilatans de Vilafranca de Conflent, a França, tenen del patrimoni militar, ja que el conjunt patrimonial d'aquesta localitat sí que ha esdevingut un atractiu turístic en si mateix.

A partir d'aquí es planteja la hipòtesi que si els habitants d'una localitat tenen una percepció negativa del seu patrimoni, en aquest cas del patrimoni militar, aquest fet pot influir negativament en el desenvolupament turístic del patrimoni en concret.

1.4. Objectius

1.4.1. Objectiu primari

L'objectiu principal d'aquest estudi, tal com s'assenyalava en la hipòtesi del mateix, és conèixer quina és la percepció que la població d'una localitat amb patrimoni militar té d'aquest patrimoni. Un cop es conegui quina és aquesta percepció es podrà buscar la relació entre aquesta i el valor turístic del monument.

1.4.2. Objectius secundaris

Altres objectius que es desprenen de l'objectiu principal i que es pretenen assolir amb aquest estudi són:

- Estudiar si la població sap què es considera patrimoni militar.
- Conèixer quina és la valoració cultural, social i turística del patrimoni baluardat.
- Determinar si hi ha relació entre el coneixement del patrimoni d'una localitat per part dels seus habitants.

1.5. Metodologia

La metodologia emprada per aquest treball s'estructura en dos blocs: el marc teòric, amb la cerca bibliogràfica de cites d'altres autors; i el treball de camp, on s'explica el procediment dut a terme per confeccionar l'enquesta.

1.5.1. Marc teòric

Per a la realització d'aquest estudi ha estat necessari fer una recerca teòrica de la literatura escrita fins el moment dels conceptes relatius al patrimoni cultural i, específicament, al patrimoni fortificat o militar i la relació d'aquests amb el turisme cultural. El marc teòric va ser extret de diferents llibres i revistes acadèmiques de turisme, d'història i d'urbanisme militar. Més enllà de buscar el concepte es va optar per ampliar la cerca buscant autors que parlessin de la percepció del patrimoni militar a la nostra regió, la província de Girona, però va ser poca la literatura trobada referent a aquest tema.

A partir de detectar aquest dèficit, es va decidir fer un estudi de camp a través d'enquestes a la població de Figueres per conèixer quina és la percepció que aquests tenen del patrimoni fortificat de la seva població i veure la relació d'aquesta percepció amb el valor turístic de la fortalesa de Sant Ferran.

Estudiar la població de Figueres, però, era limitar-se al pensament d'una localitat en concret. Així doncs, una part del marc teòric es va destinar a la cerca d'informació dels diferents elements del patrimoni militar d'època moderna que trobem a banda i banda de la frontera catalano-francesa, elaborant una breu fitxa tècnica per a cada un.

Finalment es va creure oportú estudiar un cas a l'altra banda de la frontera amb unes característiques històriques i arquitectòniques similars, fent el mateix treball de camp a Figueres i a la població de Vilafranca de Conflent (*Villefranche de Conflent*) per poder fer-ne una comparació. Es va escollir aquesta localitat ja que també gaudeix d'un patrimoni fortificat d'estil similar a l'haver estat modificat un segle abans que el castell de Sant Ferran. El fet de ser una localitat fortificada, però, no va ser l'únic motiu pel qual es va escollir aquesta, sinó que, contràriament al cas de Figueres, Vilafranca ha sabut potenciar el seu patrimoni militar fins al punt de viure d'ell. Va ser en aquest punt, doncs, que es va decidir estudiar la hipòtesis fent una comparació amb un destí de patrimoni militar ja madur, veient si la percepció del patrimoni militar de cada localitat per part dels seus habitants pot influir en la seva posada en valor turística.

1.5.2. Treball de camp

Per al treball de camp ha estat necessària la realització d'un qüestionari estructurat (que es pot veure a l'annex 1 en català i l'annex 2 en francès) com a instrument de recollida de dades, dissenyat expressament per a aquest estudi, amb una mostra total de 120 enquestes realitzades entre les dues poblacions, distribuïdes tal com s'explicarà posteriorment.

Aquesta és, però, una mostra simbòlica, quelcom orientatiu, a mode de prospecció per a un futur estudi més profund del tema: per tant no ens serveix per fer inferència estadística al total de la població de Figueres i la de Vilafranca, ja que la mostra necessària hauria de ser molt més gran. Amb aquest sondeig inicial es pretén fer una petita introducció al coneixement de la percepció que en cada localitat es té del patrimoni militar.

Metodologia ideal

La metodologia òptima per a la realització del treball de camp d'aquest estudi és molt més elaborada. Es tractaria de fer, doncs, una recerca quantitativa mitjançant un qüestionari estructurat, per a la qual inicialment s'hauria de calcular quina és la mostra necessària per a que sigui representativa de la població total de residents d'ambdues localitats, podent fer inferència estadística, és a dir, poder treure'n conclusions aproximades sobre la població a partir dels resultats de la mostra.

La població a enquestar són aquells habitants majors de 14 anys de les poblacions on es realitza l'estudi. L'edat mínima per respondre l'enquesta s'ha determinat per dos motius: el primer és el fet que les dades de població de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) i l'*Institut National de la Statistique et des Études Économiques* (Insee), ens públics encarregats de les estadístiques

de població de Catalunya i de França, respectivament, divideixen els grups de població a partir d'aquesta edat; i el segon és que s'ha cregut una edat raonable per a tenir una opinió pròpia sobre patrimoni per tal de poder contestar el qüestionari.

Un cop s'ha dissenyat el model de qüestionari i es coneix la població a estudiar, caldrà conèixer el nombre d'enquestes a realitzar. Partint d'un marge d'error desitjat podrem arribar a la mida de la mostra necessària, assegurant-nos que la seva mida és suficient per tenir uns marges d'error prou petits per assolir els objectius de l'estudi (Coenders, Renart, Vall·llosera i Xabadia, 2009). El marge d'error que es podria considerar adequat per a l'estudi és del 4'5%, ja que tal i com indiquen els autors, en augmentar la mida de la mostra es redueix l'error màxim, operant una llei de rendiments decreixents, de manera que si augmentem el número de la mostra el marge d'error varia cada cop menys.

Per calcular la mida de la mostra caldrà:

1. Conèixer la població major de 14 anys de cada població a enquestar. Tot i que en l'estudi que es desenvolupa en aquest treball només es contempla la població de Figueres i Vilafranca de Conflent, s'ha de tenir en compte que per a la realització d'un estudi més profund s'hauria d'enquestar la població d'altres localitats de la província de Girona i de la Catalunya Nord que disposin d'un patrimoni similar, és a dir, de fortificacions baluardades. A la Taula 1 es pot veure una relació entre les localitats a estudiar i el nombre d'habitants de cada una.
2. Establir el marge d'error, la confiança i la màxima indeterminació per tal de tenir una mostra amb uns errors mínims que ens permetin assolir uns resultats fiables. Com ja s'ha dit en aquest cas es considera un marge d'error (*me*) adequat del 4,5%, ja que s'esperen uns resultats diferenciats, que no prestin a confusió amb un marge de $\pm 4,5$. Pel que fa la confiança, s'estableix del 95% ($z = 1,96$), i la màxima indeterminació (*p*) de 0'5, valors establerts pels autors.
3. Un cop es coneix la població (*N*) i s'han establert els valors per al marge d'error, la confiança i la màxima indeterminació, haurem de calcular la mida de la mostra (*n*) com si la mostra fós infinita (N_{∞}). Per al càlcul de $n_{N_{\infty}}$ usem la fórmula següent:

$$n_{N_{\infty}} = \frac{z^2 (p(1 - p))}{me^2}$$

Per tant, la mostra en el cas que la població fós infinita seria de:

$$n_{N\infty} = \frac{1,96^2 (0,5(1 - 0,5))}{0,045^2} = \frac{1,96^2 (0,25)}{0,045^2} = 474,27$$

4. Després de calcular la mostra com si la població fos infinita haurem d'aplicar el factor de correcció per a poblacions finites, ja que en el cas de l'estudi coneixem la població de cada localitat i per tant ens cal determinar el marge d'error segons la mida d'aquesta. La fórmula amb el factor de correcció aplicat és:

$$n = \frac{n_{N\infty}}{1 + \frac{n_{N\infty}}{N}}$$

Així doncs, tenint en compte que segons dades de l'Idescat, el 2013 el municipi de Figueres tenia una població total de 45.123 habitants, 37.286 dels quals majors de 14 anys; i la població de Vilafranca de Conflent, segons dades de l'Insee, el 2009 tenia un total de 232 habitants, 198 dels quals majors de 14 anys, la mostra necessària amb una població finita és de:

$$n_{Figueres} = \frac{474,27}{1 + \frac{474,27}{37.286}} = 468 \text{ enquestes}$$

$$n_{vilafranca} = \frac{474,27}{1 + \frac{474,27}{198}} = 140 \text{ enquestes}$$

Per a un estudi més acurat, a part, s'haurien de realitzar les enquestes a la resta de fortificacions baluardades d'ambdues regions. Seguint la metodologia exposada fins el moment, es calculen les enquestes a realitzar per població segons nombre d'habitants, de manera que serien necessàries un total de 4.358 enquestes per a la realització de l'estudi amb uns resultats extrapolables al total de la població.

A la taula següent s'observa la relació entre habitants, habitants majors de 14 anys i enquestes a realitzar segons població:

Patrimoni Província de Girona	Localitat	Habitants (2013)	<14 anys	Mostra
Castell de Sant Ferran	Figueres	45.123	37.286	468
Ciudadella i Castell de la Trinitat	Roses	19.891	16.411	461
Fortalesa de Sant Julià de Ramis	Sant Julià	3.469	2.752	405
Castell de Montjuïc	Girona	97.292	80.630	471
Castell d'Hostalric	Hostalric	3.980	3.294	415
Patrimoni Catalunya Nord		Habitants (2009)	< 14 anys	Mostra
Plaça Forta i Fort Libèria	Vilafranca	232	198	140
Ciudadella de Cotlliure	Cotlliure	2.940	2.637	402
Fortalesa de Bellaguarda	Pertús	590	511	246
Plaça Forta	Mont-Luis	278	239	159
Ciudadella de Perpinyà	Perpinyà	117.905	97.104	472
Fort Lagarde	Prats de Molló	1.125	1.005	322
Castell de Salses	Salses	3.052	2.458	398
				4.358

Taula 1. Relació d'enquestes a realitzar segons població. Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat (2013) i l'Insee (2009).

Metodologia emprada

Degut a la falta de recursos econòmics i temps per al desenvolupament d'aquesta màster tesi, però, no s'han pogut realitzar el total de 4.358 enquestes, sinó que només se n'han realitzat 120 entre les localitats de Figueres i Vilafranca de Conflent. Per aquest motiu es pretén que aquest estudi sigui un tastet, una introducció per a un futur estudi referent a aquesta temàtica, podent englobar més fortaleses d'ambdues regions que quedin en el punt mig entre les dues localitats escollides, és a dir, aquelles que no viuen del turisme tant com Vilafranca però que ho fan més que Sant Ferran.

Tornant a la "prova pilot" desenvolupada al llarg d'aquest estudi previ, com ja s'ha esmentat es varen realitzar un total de 120 enquestes entre Figueres i Vilafranca. Tenint en compte la gran diferència entre el nombre d'habitants d'una població i altra, s'ha calculat amb una regla de tres el nombre d'enquestes a realitzar a cada població segons els resultats anteriors de les mostres per població, però aquest cop amb un total de 120 mostres. És a dir, del total de 608 enquestes que s'haurien de realitzar entre ambdues poblacions en el suposat de prendre una mostra amb un error minimitzat tal i com s'ha explicat anteriorment, s'ha calculat com si el total fos 120. Per a saber la mostra necessària per a l'estudi que ens ateny, ha calgut:

1. Primer de tot, calcular els percentatges per a cada població. Amb la suma del nombre de mostres necessàries per a l'estudi en profunditat (608 enquestes entre Figueres i Vilafranca) s'ha calculat quin és el percentatge que representa cadascuna sobre el seu total:

$$\%_{localitat} = \frac{n_{localitat}(100)}{n_{total}}$$

$$\%_{Figueres} = \frac{468(100)}{608} = 77,03\%$$

$$\%_{vilafranca} = \frac{140(100)}{608} = 22,97\%$$

2. S'han pres els percentatges resultants i s'han aplicat sobre 120 per tal de conèixer la mostra necessària per a cada localitat:

$$n_{localitat} = \frac{\%_{localitat}(n_{desitjat})}{100}$$

$$n_{Figueres} = \frac{77,03(120)}{100} = 92 \text{ enquestes}$$

$$n_{vilafranca} = \frac{22,97(120)}{100} = 28 \text{ enquestes}$$

Així doncs, en aquest estudi es realitzaran 92 enquestes a Figueres i 28 a Vilafranca. Cal recordar, però, que en aquest cas no es pot fer inferència al total de la població, ja que el marge d'error resultant seria massa elevat.

Per a la realització de les enquestes per a la prova pilot s'ha escollit la població de Figueres i de Vilafranca major de 14 anys, edat a partir de la qual ja es té una visió formada sobre el patrimoni de la ciutat natal, a més de ser l'edat que ambdós ens administratius (Idescat i Insee) utilitzen per dividir els grups d'edat de les poblacions. L'enquesta ha estat realitzada durant l'última quinzena de juliol i la primera d'agost de 2014. Els individus han estat escollits a l'atzar, per mostreig aleatori, pels carrers menys turístics de la ciutat de Figueres i pel centre històric de Vilafranca de Conflent, buscant sempre els residents de les localitats.

En el cas d'un futur estudi més elaborat, la població escollida també haurà de ser major de 14 anys, segons dades aportades anteriorment, i la mostra haurà de ser aleatòria, per així poder fer inferència, és a dir, es podran extreure conclusions sobre la població a partir de la mostra (Coenders et al., 2009).

Un cop recollides les dades s'ha fet l'anàlisi primer estadística, plasmant els resultats en un esquema, i després descriptiva. Els resultats de les enquestes no es presenten en percentatges ja que no es poden extrapolar al total de la població al ser extrets d'una mostra inferior a la real, per això s'ha decidit presentar-los gràficament en forma d'esquema en lloc de fer-ho amb gràfiques i percentatges.

2. Marc teòric

El primer apartat d'aquest marc teòric ens servirà per exposar algunes de les definicions que els experts han citat en l'àmbit del turisme cultural, el patrimoni i el conjunt d'aquests, per a poder contextualitzar el concepte de patrimoni militar que ens ateny en aquest estudi.

Al llarg del segon apartat es farà una revisió de la literatura referent a la hipòtesi de la relació entre la valoració del patrimoni per part dels residents i l'èxit que els recursos valorats per aquests residents tenen vers el turisme.

En el tercer apartat es fa una breu descripció, a mode de fitxa tècnica, de les forteses d'època moderna que es troben a la província de Girona i a la Catalunya Nord. Tot i que en aquest treball només s'estudien el Castell de Sant Ferran i el conjunt monumental de Vilafranca de Conflent i el Fort Libèria, s'ha cregut oportú parlar de tots els monuments que s'haurien d'estudiar en el cas de dur a terme la metodologia ideal, explicada anteriorment.

2.1. El patrimoni militar com a recurs del turisme cultural

En aquest apartat s'analitzarà que és el turisme cultural, segons diferents autors, per entendre el patrimoni en general que forma part d'aquest turisme i anar concretant què entenem per patrimoni monumental militar.

2.1.1. El Turisme Cultural

El turisme és una de les indústries més importants per al desenvolupament de l'economia de les regions, però també és un mitjà amb el qual la cultura traspasa fronteres i continents.

Tot i que fa unes dècades el tipus de turisme més comú era un model fordista, de masses, com és el de sol i platja, el model ha canviat, diversificant-se cap a molts altres tipus de turisme, entre ells el turisme cultural. És més, hi ha qui considera que els orígens del turisme són, precisament, culturals, ja que aquells qui duien a terme el Gran Tour ho feien amb l'objectiu de conèixer una cultura antiga, la dels orígens.

Tal com assenyalen Galí, Alcalde i Rojas (2009), no és fàcil definir els conceptes cultura i turisme, i per tant, molt menys saber què és el turisme cultural, concepte format per dos termes que volen dir moltes coses al mateix temps i, alhora, poden semblar antagònics.

Són molts els autors que han definit el terme cultura. Segons Malinowski (1975) la cultura és una unitat ben organitzada que es divideix en dos aspectes fonamentals: una massa d'artefactes i un sistema de costums. La cultura inclou aquests artefactes, béns, procediments tècnics, hàbits, idees i valors heretats. L'organització social no es pot entendre fora del concepte cultura. La cultura és una realitat instrumental que ha aparegut per satisfer les necessitats de l'home més enllà de l'adaptació al medi. Alhora amplia el camp de l'eficàcia individual i del poder de l'acció, i proporciona profunditat de pensament i amplitud de visió, participant en el treball comú. D'aquesta manera la cultura transforma els individus en grups organitzats.

Segons la definició proposada per la UNESCO a la Declaració de Mèxic de 1982: "la cultura es pot considerar com el conjunt de trets distintius, espirituals i materials, intel·lectuals i afectius, que caracteritzen una societat o un grup social. Inclou, a més de les arts i les lletres, les formes de vida, els drets fonamentals de l'ésser humà, el sistema de valors, les tradicions i les creences" (UNESCO, 1982).

D'altra banda, l'Organització Mundial del Turisme (OMT) aprovà a la Conferència Internacional sobre Estadístiques de Viatge i Turisme (1991) que el turisme és "el conjunt d'activitats que realitzen les persones durant els seus viatges i les estades en espais diferents al del seu entorn habitual, per un període de temps consecutiu inferior a un any, amb finalitats d'oci, negocis o altres motius que no estiguin relacionats amb l'exercici d'una activitat remunerada al lloc visitat" (OMT, 1991).

Entenem doncs, que el turista és qui es trasllada a un indret diferent al seu amb una o més finalitats, com poden ser l'oci i altres motius. Suposem que un d'aquests altres motius, a part de desconnectar de la rutina habitual, és ampliar el seu coneixement cultural, ja sigui visitant la catedral de la seva província, veient manifestacions culturals d'un poble diferent al seu o observant la cultura d'un país en un altre continent. És en aquest punt on possiblement podríem començar a parlar del viatger que realitza turisme cultural.

Si observem les aportacions fetes pels organismes internacionals en relació al terme turisme cultural veiem l'evolució del concepte:

- L'*International Council on Monuments and Sites* (ICOMOS), en la seva adaptació l'any 1976 de la Carta de Turisme Cultural, defineix aquest com aquella forma de turisme que té per objectiu, entre altres fins, el coneixement de monuments i llocs histórico-artístics. Aquesta definició, però, se centra només en alguns elements del patrimoni material.
- Com citen Galí et al. (2009), el 1985 l'OMT defineix el turisme cultural com el moviment de persones per motivacions culturals, incloent-hi les rutes de formació / estudi, les arts escèniques, els itineraris culturals, els viatges a festivals, les visites a monuments i llocs històrics, i el folklore i els pelegrinatges.
- L'any 1999 l'ICOMOS, en la seva adaptació a la Carta de Turisme Cultural, assenyala que el patrimoni natural i cultural, la diversitat i les cultures vives constitueixen els màxims atractius del turisme.

Així doncs, es pot dir que el concepte "turisme cultural" és dinàmic, ha anat canviant amb el temps, englobant cada cop més elements de la cultura. Inicialment se centrava en elements del patrimoni material, però definicions posteriors amplien el concepte incloent-ne de patrimoni immaterial.

Pel que fa a les definicions fetes fins el moment per diferents autors, també existeixen diferents aportacions entorn el concepte turisme cultural.

Segons Silberberg (1994), el turisme cultural són visites de persones alienes a la comunitat d'acollida motivades totalment o parcial per l'interès en les ofertes d'història, art, ciències o l'estil de vida / patrimoni d'una comunitat, regió, grup o institució.

Origet du Cluzeau (1998) defineix el turisme cultural com un desplaçament, d'almenys una nit, on la moticació principal és ampliar els seus horitzons, buscar el coneixement i les emocions a través del descobriment d'un patrimoni i el seu territori. L'autor remarca que és una pràctica cultural que necessita un desplaçament o que el desplaçament afavorirà.

Per Bóveda Farré (2000) el turisme cultural és aquell que implica, per part del turista, un desig de cultivar-se, el consum d'un producte que tingui un significat cultural i la intervenció d'un mediador. També esmenta com la cultura és un valor en continua evolució, viu i creatiu, que varia constantment i ràpida en la percepció i ús dels seus elements, ja siguin materials o immaterials, convertint-se en una font de creació de nous productes.

Donaire (2008) identifica sis significats en el terme turisme cultural: el turisme culte, el turisme de la cultura (o monumental), el turisme del patrimoni, el turisme de les cultures (o etnològic), la cultura “turistificada” i el viatge extra-ordinari. D’aquests sis significats ens centrarem en els dos que tenen relació amb aquest treball: el turisme de la cultura (o monumental) i el turisme del patrimoni.

Segons l’autor, en el turisme de la cultura l’element visitat té la condició de cultural, sent els monuments l’epicentre de la recerca turística cultural:

La pràctica del turisme de la cultura es caracteritza per la visita sistemàtica dels diferents nodes que se situen en la part més elevada de la jerarquia de l’espai turístic (Donaire, 2008, p. 30).

El turisme patrimonial, de l’anglès *heritage tourism*, és utilitzat sovint com a sinònim del turisme de la cultura. Però ambdós estan separats per un matís essencial:

El patrimoni és una evocació del passat, un salt temporal que connecta el passat i el present, allò que és ara amb allò que ha estat. La visita turística al patrimoni és, en certa mesura, una travessia pel passat. Davant del testimoni del passat, els visitants no només veuen les característiques formals del monument, sinó que reconstrueixen l’escenari històric que li dona vida (Donaire, 2008, p. 31).

Sureda i Morro (2009), proposen que l’element clau per a distingir el turisme cultural d’altres formes de turisme potser es troba en l’experiència d’aprenentatge, que serveix per a definir el turisme cultural com “el que permet aprendre sobre la cultura de destinació i adquirir experiències noves relacionades amb aquesta cultura en diferents sentits, segons les formes de cultura que consumeixen”.

2.1.2. El patrimoni del Turisme Cultural

El terme “patrimoni” ha estat associat tradicionalment amb allò heretat o transmès d’una generació a l’altra (Smith, 2009). Segons l’autora, Graham et al. (2000) diferenciaven entre “passat”, “història” i “patrimoni”: mentre que el passat té a veure amb allò ocorregut, la història són els intents de successius presents per explicar alguns aspectes del passat. Patrimoni s’entén com una mirada des del present, ja sigui enrere cap al passat o endavant cap el futur; és a dir, és l’ús contemporani del passat, incloent la seva interpretació i representació.

El patrimoni cultural ha de servir en primer lloc la comunitat que l'ha generat i que n'és hereva, perquè pugui comprendre millor el present tenint una idea clara del passat i de les forces que l'han fet tal com avui és. Avui dia podem dir que en general són moltes les comunitats locals que vetllen amb més o menys fortuna pel seu patrimoni natural, arqueològic, folklòric i cultural en general, si bé encara els casos d'oblits o de destruccions abunden. Actituds ben forassenyades, ja que són contra la pròpia comunitat i la seva identitat (Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1996, p. 10).

Smith (2009) suggereix els següents tipus de patrimoni que han esdevingut atraccions de turisme cultural:

- Patrimoni construït. Llocs arqueològics, paisatges i edificis urbans, monuments.
- Patrimoni natural. Parcs nacionals, paisatges culturals, coves, llocs geològics.
- Patrimoni cultural. Arts, artesanies, festivals, esdeveniments tradicionals, folklore.
- Patrimoni industrial. Mines, fàbriques, molins.
- Patrimoni religiós. Catedrals, mesquites, santuaris, rutes de pelegrinatge.
- Patrimoni militar. Castells, camps de batalla, camps de concentració, museus militars.
- Patrimoni literari i artístic. Cases, jardins, paisatges associats a artistes.

Dels set tipus de patrimoni suggerits per l'autora, en referència a aquest treball, podríem parlar de patrimoni construït al ser les fortificacions baluardades una construcció duta a terme per a l'home al llarg de la història, sent avui dia considerades un monument. Tot i això, la mateixa classificació ens esmenta el patrimoni militar, on l'autora engloba, sense especificar èpoques, els castells. Encara que el tecnicisme correcte per tipus de monument del que parla aquest treball és "fortificació" i més concretament "baluardada" o "d'època moderna", s'entén que general i col·loquialment es coneixen els monuments d'aquest tipus com a "castells".

A més dels proposats per Smith, altres autors també parlen del patrimoni històric, però tampoc és fàcil trobar una definició exacta i precisa per al terme. Abad Licerias i Burzaco Samper (2006) analitzen diferents autors:

- Segons Barrero Rodríguez (1990) el patrimoni històric és:

Un conjunt de béns la unitat dels quals deriva de les seves pròpies qualitats, al ser portadors d'un valor cultural, circumstància que fa a aquest béns d'interès general (Abad Licerias & Burzaco Samper, 2006, p. 31).

- Roca Roca (1976) el defineix com:

Uns valors que sent en principi obra de l'home s'independitzen d'ell, adquirint categories suprapersonals i intemporals, de tal manera que l'obra s'independitza del seu autor per formar part del patrimoni de la comunitat (Abad Licerias & Burzaco Samper, 2006, p. 32).

Així doncs, podem dir que el patrimoni és quelcom que cada comunitat, país o regió ha heretat del passat, aquells elements materials i immaterials que han format part de la història i que han arribat als nostres dies.

De tots els tipus de patrimoni proposats per Smith (2009) en aquest treball ens centrarem en el patrimoni militar, principalment en els monuments militars d'època moderna, amb unes característiques tècniques i arquitectòniques molt específiques, adaptades a les necessitats defensives i estratègiques dels segles XVI a XVIII.

2.1.3. El Patrimoni Monumental Militar

Arreu del món hi trobem patrimoni militar de diferents períodes i estils. La història de la humanitat està plena de conflictes bèl·lics, durant els quals s'han desenvolupat noves armes, estratègies i edificacions.

Totes les regions d'Europa estan ricament proveïdes amb monuments històrics fortificats i paisatges de defensa. Aquesta herència cultural única, parcialment atorgada amb estatus de la UNESCO, representa l'especial identitat i atractiu d'Europa, com a indicatiu de la història Europea, així com esdeveniments històrics importants i imperis caiguts. Els sistemes de fortificació han influït el desenvolupament urbà i regional (ECCOFORT, 2014).

El patrimoni militar no només és monumental, trobem un seguit de manifestacions immaterials relacionades amb aquest patrimoni, que actualment han quedat com a espectacle o part de la cultura popular, sent en alguns casos un gran atractiu turístic. González Pérez (2009) cita algunes d'aquestes manifestacions:

- Les desfilades de tropes amb uniformes històrics, com és el cas del palau de Buckingham.
- Les recreacions històriques de batalles famoses.
- Els balls de bastons.
- Les festes de Moros i Cristians.

Per Muñoz Corbalán (2009), el patrimoni militar, en la seva globalitat, està caracteritzat, com qualsevol altre tipus de patrimoni, per un profund sentit d'historicitat.

Per a González Pérez (2009), el patrimoni militar edificat és un potencial turístic de primer ordre i en conseqüència una possibilitat de riquesa econòmica per a la població que el posseeixi. L'autor reconeix, però, que:

El tipus de fortificació relacionat amb l'estament militar no ha tingut normalment el reconeixement patrimonial que es mereix. Les administracions responsables no l'han tractat amb la mateixa consideració que les altres obres monumentals del passat que hi ha al país, tot i que afortunadament la llei no fa distincions i les fortaleses, gracies sobretot al decret de protecció de "Tots els castells de Espanya..." de l'any 1949, han tingut la mateixa consideració sobre paper. Ens estem referint concretament al patrimoni militar d'època moderna i contemporània, el comprés entre el segle XVI i XIX, que correspon a la implantació de l'estat espanyol i que per això, molts cops, es relaciona amb les derrotes militars sofertes per Catalunya a les guerres del segle XVII i XVIII principalment, quan no en causa de repressió contra la població. No hi ha dubte que el patrimoni fortificat és el que és, independentment de les raons polítiques que el van motivar, i que ens agradi o no forma també part de la nostra història (González Pérez, 2009, p. 31).

Si ens centrem en el cas del nostre territori, tal com assenyala Mas Hernández (2003), no resulten nombrosos els estudis militars al nostre país. Segons l'autor, les raons que ho expliquen són diverses: des de la transcendència de la rebel·lió militar de 1936, la censura vigent en el franquisme, o l'aïllament progressiu en el què l'exercit espanyol ha estat des de les primeres dècades del segle XX.

Tot i això la legislació tant espanyola com catalana té en compte el patrimoni militar, encara que, com podem veure en els articles següents, de manera indirecta:

- L'article 1 de la Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, no parla específicament del patrimoni militar, dels castells o de les fortificacions que es troben a l'estat, però per tal de protegir aquests disposa que "integren el Patrimoni Històric Espanyol els immobles i objectes mobles d'interès artístic, històric, paleontològic, arqueològic, etnogràfic, científic o tècnic." A més, esmenta com "els béns més rellevants del Patrimoni Històric Espanyol hauran de ser inventariats o declarats d'interès cultural".
- L'article 14 de la mateixa llei assenyala que "són monuments aquells béns immobles que constitueixen realitzacions arquitectòniques o d'enginyeria, o obres d'escultura colossal sempre que tinguin interès històric, artístic, científic o social".

- En canvi, si ens fixem en la legislació catalana, la Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català disposa que "es declaren d'interès nacional els castells de Catalunya", sense tenir en compte, però, les característiques d'aquests.

Com s'ha vist, doncs, el patrimoni militar engloba gran part del patrimoni històric, en concret aquell relacionat amb períodes de la història on ha calgut construir fortificacions, ja fossin muralles, castells, forts, forteses, torres, ciutadelles, línies defensives o búnquers, és a dir, qualsevol obra d'enginyeria amb caràcter funcional que servís tant per atacar l'enemic com per a la protecció de la milícia i, en alguns casos, de la població.

Podríem parlar dels assentaments romans de fa dos mil anys, dels castells medievals i les ciutats emmurallades de tot Europa, dels búnquers de principi del segle passat o dels camps de batalla de Normandia, però en aquest cas ens centrarem en el patrimoni monumental militar anomenat "baluardat", on enginyers militars del renaixement adaptaven els antics castells medievals a la nova artilleria, o bé dissenyaven fortificacions *ex novo* pels seus reis.

Segons Alfaro Guixot (2009), s'entén per Patrimoni Monumental Militar de Catalunya el conjunt d'obres de fortificació construïdes al Principat entre 1500 i 1945. Segons l'autor, el procés de patrimonialització dels monuments militars europeus en general es produeix en la mesura que els diferents exèrcits decideixen classificar-los com instal·lacions no operatives. L'autor ens recorda com les forteses eren exclusivament obres tecnològiques i per tant tan properes al patrimoni industrial com llunyanes del patrimoni arquitectònic.

Així doncs, en aquest estudi ens centrarem en les fortificacions baluardades de l'època moderna, aquelles pertanyents als segles XVII i XVIII. Concretament en aquelles obres d'enginyeria militar situades al voltant de la frontera entre Espanya i França, i per ser més exactes, amb les que es troben entre la província de Girona i la Catalunya Nord. La situació d'aquestes ens indica que moltes d'elles varen ser construïdes o bé adaptades d'una fortificació anterior, per la necessitat de protecció de la frontera i les seves poblacions a partir del Tractat dels Pirineus (1659).

2.2. La percepció de la imatge del patrimoni local

Aquest estudi se centra en la percepció que els habitants d'una població amb patrimoni militar tenen d'aquest. L'apartat que s'inicia a continuació ens servirà per entendre quina és la visió de diferents autors sobre la necessitat de valoració del patrimoni local. També s'exposarà, segons els autors citats, quina és la percepció actual del patrimoni militar.

2.2.1. La necessitat d'identificació

La identitat en turisme és, alhora, producte, construcció i resultat, però també identificació, representació i pertinença (Antón Clavé, 2010, p. 158).

Un dels plantejaments formulats en aquest treball és veure el grau de coneixement i la percepció que els habitants d'una localitat tenen del seu patrimoni i la relació d'aquesta percepció amb el desenvolupament turístic d'aquest patrimoni. Aquesta, però, no és una idea nova. Diferents autors parlen de la necessitat de valoració i identificació per part de la comunitat del seu patrimoni per tal de desenvolupar-se turísticament.

Com indica la Carta Internacional sobre Turisme Cultural de l'ICOMOS (1999), "l'objectiu fonamental de la gestió del patrimoni consisteix en comunicar el seu significat i la necessitat de la seva conservació per part de comunitat anfitriona i dels visitants". Així doncs, si els locals coneixen, estimen i se senten identificats amb el seu patrimoni aquest serà més ben conservat tant pels locals com pels visitants.

Segons Prats (2005), en el procés de patrimonialització cal, entre altres factors, la posada en valor del patrimoni local que es desenvolupa mitjançant un primer procés de negociació dels elements patrimonials, fruit de processos identitaris que poden comportar un alt grau d'espontaneïtat i consens previ amb el que se sol exigir la conservació dels elements patrimonials.

El mateix autor assenyala que la capacitat que el patrimoni localitzat – aquell l'interès del qual trascendeix la seva ubicació i és capaç de produir per si mateix fluxes de visitants – té d'atraure visitants depèn de diversos factors com són:

- L'interès social que conciti, la seva capacitat d'atracció intrínscica.
- La seva ubicació respecte el mercat emisor de visitants.
- L'infraestructura turística existent.
- La comercialització del producte turístic.
- El règim de visites / explotació del patrimoni en qüestió.

Prats (2005) apunta com un interès extern pel patrimoni local pot contribuir a una revalorització interna, tot i que, per altra banda, la seva valorització i interpretació a nivell local no tenen perqu coincidir amb la valorització i interpretació general i dels visitants.

Finalment l'autor exposa com "la posada en valor del patrimoni per part de la població segueix els mateixos principis de legitimació que aquesta haurà adquirit en el seu procés d'aprenentatge cultural (naturalesa, passat i geni), però un altre principi té un valor més rellevant: el significat",

ja que “determinats objectes, llocs i manifestacions, patrimonials o no, es relacionen intensament amb la biografia dels individus”. Tot i això hi ha determinats “patrimonis incòmodes”, tal com els denomina Prats, com pot ser el patrimoni militar, per exemple. Així doncs, “en l'àmbit local allò ideològic es torna vivencial i la interpretació subjectiva dels elements ens revela com la naturalesa del patrimoni local es basa en la memòria”.

Així doncs, en aquest treball hem de tenir en compte com la percepció del patrimoni, integrada dins el procés d'identificació i valoració d'aquest patrimoni pels seus locals, es basa en la memòria històrica de l'indret, influenciant positiva o negativament la interpretació que la seva població en fa, i per tant ajudant o no al desenvolupament turístic dels elements patrimonials en si.

2.2.2. La imatge del patrimoni militar

Pel que fa al patrimoni militar, Mas Hernández (2003) parla de la situació del patrimoni militar europeu:

A mitjans del segle XIX, a Europa no pot dir-se que la fortificació de les places estigués per complet abandonada i que d'una manera generalitzada s'advoqués per l'enderrocament de les muralles i l'expansió superficial il·limitada de les urbs. Per suposat que aquest model seria imperant, però no sense grans resistències per part de les autoritats militars, que en determinades circumstàncies aconseguirien imposar els seus punts de vista. La confrontació generalitzada amb bona part de les autoritats civils era una pauta bastant comú (Mas Hernández, 2003, p. 62).

Així doncs, entenem que la conservació dels elements fortificats com a part del patrimoni és una ideologia recent, que durant anys ha confrontat civils i militars, possiblement degut a la imatge de “patrimoni incòmode” que aquest suscita. Són varis els casos ens els que la població ha decidit alterar patrimoni fortificat que es trobava dins la localitat per tal d'esborrar una part del passat de la mateixa, part que els seus ciutadans consideren un passat fosc de la ciutat, o fins i tot de la regió. González Pérez (2009) exposa el cas de Lleida:

El primer rei borbònic va tancar la seu lleidatana en plena Guerra de Successió, tant per que servís d'exemple a la resta de Catalunya com per la necessitat de tenir una important fortificació que assegurés les seves conquestes i servís de base al progressiu avenç cap a Barcelona. Van passar set anys des que Lleida va caure en mans felipistes fins la definitiva conquesta de la capital el 1714. No ha d'estranyar-nos que a la derrota política que va patir Catalunya s'hi sumi la pèrdua simbòlica d'elements significatius, en el cas de Lleida: de l'Estudi General, la primera universitat de la Corona d'Aragó; la Paeria, sistema d'autogovern municipal;

o la mateixa Seu. Això pot explicar la animadversió que susciten per a molts les muralles que envolten la catedral, arribant alguns a proposar la destrucció de la fortalesa i recuperar el barri gòtic de Lleida (González Pérez, 2009, p. 35).

Tot i que fa 300 anys d'aquests fets, certa part de la població encara està ressentida amb aquest patrimoni. No passa el mateix però amb patrimoni grec, romà o fins i tot medieval, encara que la seva història també sigui fosca, ja que com assenyala l'autor "la llunyania en el temps i el prestigi cultural juguen a favor del respecte i reconeixement per les seves restes". S'han de mirar les construccions passades com a testimonis únics de la nostra història i no poden ser víctimes de la ideologia d'un grup social determinat (González Pérez, 2009).

Segons Barnosell Jordà (2009), el patrimoni fortificat modern i contemporani no gaudeix avui dia del reconeixement que ja ha assumit, en general, el patrimoni industrial. A altres països, el patrimoni fortificat i els camps de batalla han assumit ja una notable visibilitat, han demostrat la seva utilitat com a documents històrics, i al nostre país comencen a donar-se exemples similars com el de la musealització d'alguns espais de la Batalla de l'Ebre i el conjunt "Espais de Memòria" del Memorial Democràtic, incloent dins aquests espais búnquers, refugis, bateries antiaèries i camps d'aviació.

Casos d'altres països on el patrimoni fortificat de diferents períodes és valorat pels seus habitants i conegut pels turistes d'arreu són els castells i recintes fortificats del rei Eduard I a Gales, Patrimoni de la Humanitat des de 1986; o les fortaleses de Vauban de França, dotze de les quals van ser declarades Patrimoni de la Humanitat el 2008.

Pel que fa a Catalunya, però, tot i els "Espais de Memòria", que engloben principalment patrimoni de la Guerra Civil i el franquisme, no hi ha un reconeixement comú, més enllà del que va treballant la Fundació Fortaleses Catalanes, per al patrimoni fortificat d'època moderna. González Pérez (2009), fent referència a la fortalesa de Sant Ferran, assenyala com, probablement, la presència militar fins fa pocs anys ha contribuït al seu allunyament de la societat en general i d'una població que sembla només tenir el llegat de Dalí com a únic reclam.

En referència al patrimoni fortificat de la Catalunya Nord, a part del reconeixement com a Patrimoni de la Humanitat de dues de les fortaleses que es troben a la regió (Vilafranca de Conflent i Montlluís), s'està iniciant una xarxa per a la promoció de totes les fortaleses d'època moderna: les Sentinelles Catalanes, qui col·labora amb la Fundació Fortaleses Catalanes en la divulgació i estudi del patrimoni monumental militar d'ambdós territoris, de manera que aquest patrimoni pugui ser socialment més acceptat del que ho és actualment.

2.3. Àmbit geogràfic de l'estudi

Són varies les forteses que trobem a banda i banda de la frontera catalano-francesa. Algunes d'elles tenen origen medieval posteriorment adaptades als canvis defensius introduïts al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII, i altres són construïdes durant aquests mateixos segles, considerades ja d'època moderna. Per aquest estudi ens centrarem en dues forteses: el conjunt la Plaça Forta de Vilafranca de Conflent i el Fort Libéria (1681) i el Castell de Sant Ferran de Figueres (1753), la modificació en el primer cas i construcció en el segon dista més de mig segle, però ambdues conseqüència d'un mateix esdeveniment històric: la protecció de la frontera Francesa i Espanyola respectivament després de la signatura del Tractat dels Pirineus l'any 1659.

A partir d'un breu anàlisi de les forteses que hi ha repartides entre els dos territoris, s'ha cregut oportú fer l'estudi de Sant Ferran i Vilafranca de Conflent principalment pels següents motius:

- Sant Ferran és l'única fortalesa de la província de Girona que es pot visitar per lliure o fer visita guiada durant tot l'any sense necessitat de reserva prèvia. La ciutadella de Roses també es pot visitar tot l'any per lliure, però durant l'hivern només s'hi fan visites guiades els caps de setmana.
- En el cas de la Catalunya Nord, la majoria de monuments estan explotats turísticament durant tot l'any. S'ha escollit Vilafranca de Conflent perquè, junt amb Montlluís, són forteses projectades per Vauban i considerades Patrimoni de la Humanitat.
- A més, va semblar que podia ser interessant comparar un monument gestionat per l'administració pública, com és el cas de Sant Ferran, i un gestionat per agents privats, com és el cas de Vilafranca. Per aquest motiu es va descartar Montlluís en aquest cas, ja que actualment és propietat de l'Estat francès.
- Un altre tret diferencial entre els dos monuments és que Vilafranca viu del turisme gràcies al patrimoni militar; per contra, Figueres, tot i que rep molts visitants al llarg de l'any i un percentatge passa pel castell, el seu element patrimonial central no és pas Sant Ferran, sinó el Museu Dalí.
- Finalment, es va creure oportú escollir Vilafranca perquè, a diferència de Montlluís on encara hi ha guarnició de l'exèrcit francès, fa més d'un segle que no hi ha militars al recinte, per tant l'actual població de Vilafranca no ha viscut mai amb l'exèrcit a la vora. Per contra, i tornant al costat català, a Sant Ferran tot just fa poc més de 20 anys que no s'utilitza el monument com a caserna, per tant encara hi ha varies generacions de figuerencs que han conviscut amb això. A partir d'aquí es va voler estudiar si aquest factor podia influenciar en la percepció del patrimoni.

Tot i que l'estudi se centri en aquests dos elements del patrimoni militar, cal conèixer quines són les altres fortaleses contemporànies a ambdues, per entendre l'elecció final, veient com són dos recursos similars però que turísticament han obtingut uns resultats molt diferents.

2.3.1. Província de Girona

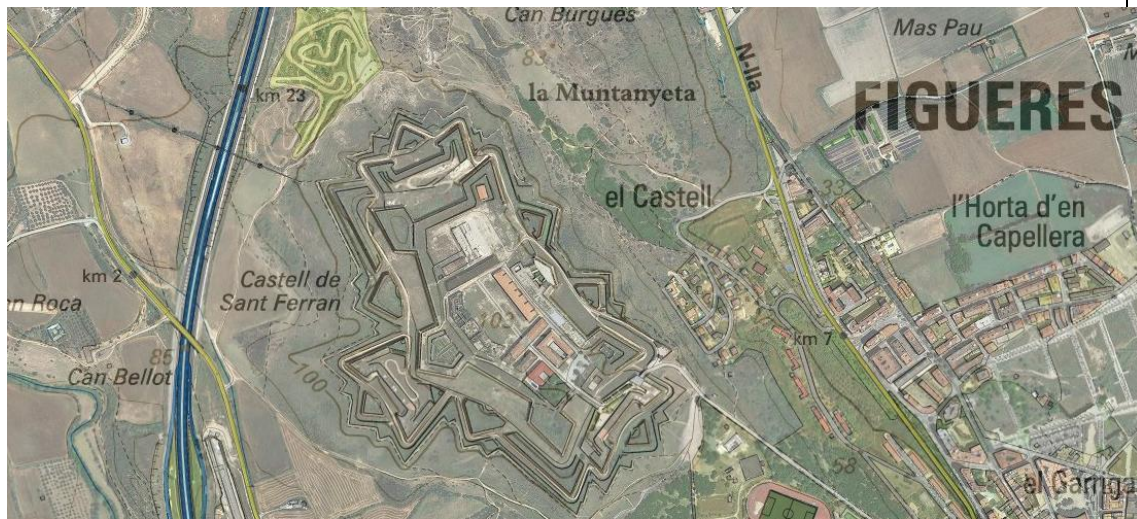
Dins la província de Girona trobem fins a sis fortaleses d'època moderna, construïdes o bé modificades a partir d'una obra anterior, durant els segles XVI, XVII, XVIII i XIX i repartides per tot el territori, amb l'objectiu de defensar o ser un element dissuasiu durant els conflictes històrics entre França i Espanya. Algunes d'elles se situen prop de la frontera amb França o a la costa, per controlar l'entrada per terra i mar; altres, situades més a l'interior del territori, servien com a elements estratègics per evitar el pas de les tropes més enllà.

La següent fotografia ens mostra com aquestes fortaleses queden repartides per la província de Girona:

Imatge 1. Monuments militars d'època moderna de la província de Girona. Font: elaboració pròpia a partir de GoogleEarth (2013).

Castell de Sant Ferran de Figueres (1753)

Imatge 2. Vista aèria del Castell de Sant Ferran. Escala 1:25.000. Font: ICGC (2014)

<p>Context històric</p>	<p>Conegut tradicionalment com a Castell de Sant Ferran, aquesta fortalesa va ser erigida com a conseqüència estratègica del Tractat dels Pirineus (1659), firma que va posar fi a la Guerra dels Trenta anys, durant la qual es van enfrontar, entre d'altres, les monarquies francesa i espanyola. Amb el Tractat hi va haver un canvi geogràfic de la frontera que separa els dos països, quedant tal i com la trobem a dia d'avui, sent els antics Comptats de la Catalunya Nord part de França. Aquesta circumstància va convertir la comarca de l'Empordà en una terra hostil, necessitada d'un element defensiu. Finalment es dugué a terme el projecte de construir una fortalesa que, per les seves dimensions, constituís un obstacle estratègic i alhora allotgés una força de maniobra – cavalleria i artilleria de campanya – suficient. Així doncs, sota el regnat de Ferran VI de Borbó i a partir del projecte de l'enginyer militar Juan Martín Zermeno, s'inicià la construcció el 4 de setembre de 1753 de la fortalesa o <i>Real Plaza de Guerra de San Fernando de Figueras</i> (Alfaro Guixot, 2010).</p>
<p>Situació actual</p>	<p>Va ser caserna militar fins a inicis dels anys '90.</p> <p>El 2003 es creà el Consorci del Castell de Sant Ferran, format pel Ministeri de Defensa, la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Figueres, qui actualment s'ocupa de la seva gestió.</p>

<p>Protecció</p>	<p>És la fortalesa del segle XVIII més gran d'Europa i el monument més gran de Catalunya.</p> <p>Va ser declarat Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) el 1949.</p> <p>Igual que la resta de monuments que es troben en territori català i espanyol, està protegit per la Llei 13/1985, de 25 de juny, de Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 9/1993, de 39 de setembre, del Patrimoni Cultural Català.</p>
<p>Usos turístics actuals</p>	<p>La Fundació Fortaleses Catalanes s'encarrega de la gestió de les visites turístiques al monument.</p> <p>Obert tot l'any, excepte el 25 i 26 de desembre i l'1 i 6 de gener, es poden fer visites amb audioguia (pel recinte interior) o guiades amb o sense reserva. La visita guiada és la única que permet anar per l'exterior, amb 4x4, i pels espais subterranis, entre ells les cisternes que es visiten amb una embarcació pneumàtica.</p>
<p>Enllaç visites</p>	<p>www.lesfortalesescatalanes.info</p>

Ciudadella i Castell de la Trinitat de Roses (1552 i 1544)

Imatge 3. Vista aèria de la Ciudadella de Roses. Escala 1: 10.000. Font: ICGC (2014)

Imatge 4. Vista aèria del Castell de la Trinitat. Escala 1: 5.000. Font: ICGC (2014)

<p>Context històric</p>	<p>Punt estratègic des del període grec, el segle XVI Carles I va fer construir el Castell de la Trinitat i la Ciudadella de Roses, envoltant l'antiga ciutat medieval, element clau en la lluita amb els francesos i els pirates. El 1552 es va començar a aixecar el recinte defensiu amb el traçat més modern de l'època i, alhora, respectant les construccions anteriors (Masanès, 2008), segons projecte de Giovanni Battista Calvi. El 1544 s'iniciaren les obres del Castell de la Trinitat, projecte de l'enginyer Luís de Pizaño.</p>
<p>Situació actual</p>	<p>Propietat de l'Ajuntament de Roses des de 1982, qui gestiona el conjunt.</p>

Protecció	<p>Els dos monuments van ser declarats BCIN el 1949.</p> <p>La Ciutadella va ser declarada Conjunt Històrico-artístic Nacional el 1961.</p>
Usos turístics actuals	<p>A la Ciutadella hi trobem el Museu de la Ciutadella i una sala d'exposicions.</p> <p>Per a visites, obert tot l'any excepte el 25 i 25 de desembre, l'1 i 6 de gener i dilluns no festius. Visites guiades dissabtes i diumenges durant l'hivern i cada dia a l'estiu. Activitats per a escoles i famílies.</p> <p>El Castell de la Trinitat es pot visitar els caps de setmana de març a desembre amb reserva prèvia.</p>
Enllaç visites	<p>www.visit.roses.cat</p>

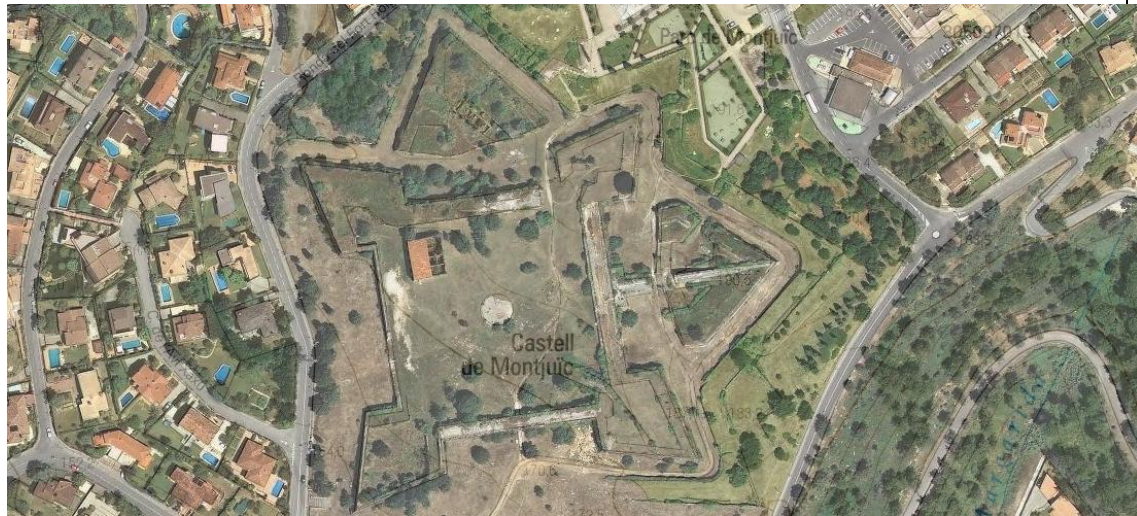
Fortalesa de Sant Julià de Ramis o La Maestranza (1893)

Imatge 5. Vista aèria del Castell de Sant Julià. Escala 1: 10.000. Font: ICGC (2014)

Context històric	Tot i que la construcció d'aquesta fortificació, edificada sobre restes de fortificacions visigòtiques, és del segle XIX, també es va construir amb l'objectiu de protegir el territori dels francesos, aquest cop després d'acabades les guerres civils carlines. Punt estratègic per a la defensa de la ciutat de Girona i del pas del congost del Ter, on se situa, s'iniciaren les seves obres el 1893, sota projecte del Tinent Coronel d'Enginyers Rafael Peralta Maroto (Cortada i Colomer, 1998).
Situació actual	Propietat privada.
Protecció	Declarat BCIN el 1949.
Usos turístics actuals	Actualment, i des de 2009, està en obres per a la seva rehabilitació. Un cop acabades s'hi trobaran sales d'art i espais d'exposició, sales de conferències, un auditori, cafeteria – restaurant i allotjament amb 15 habitacions, entre altres serveis (Eeckhout, 2012)

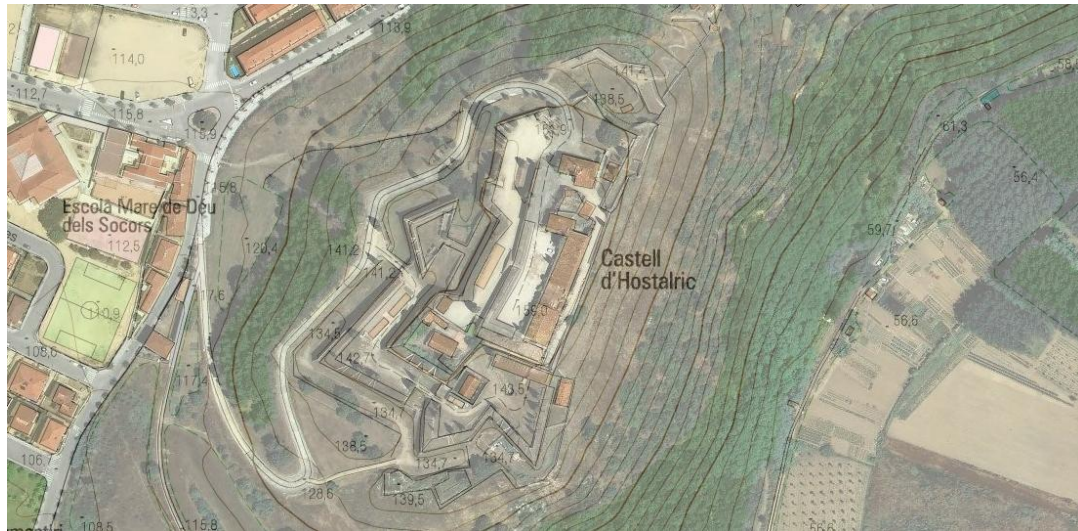
Castell de Montjuïc de Girona (1653)

Imatge 6. Vista aèria del Castell de Montjuïc. Escala 1: 5.000. Font: ICGC (2014)

Context històric	La muntanya de Montjuïc va tenir altres usos anteriorment, però l'any 1653, sota el regnat de Felip IV, es començà a construir el castell, junt amb quatre torres de defensa (Sant Joan, Sant Daniel, Sant Narcís i Sant Lluís), per a poder defensar les entrades nord i est de la ciutat dels setges francesos (Díaz Capmany i Torres González, 1998).
Situació actual	Propietat de l'Ajuntament de Girona des de 1984. Actualment està en ruïnes, però encara s'aprecien les bases dels murs.
Protecció	Declarat BCIN el 1949.
Usos turístics actuals	Fa uns mesos es va acabar l'estudi per rehabilitar el castell i aconseguir recuperar l'interès públic i turístic cap a aquest. Hi ha diferents iniciatives per a la seva revitalització, entre les quals que serveixi com a mirador de la ciutat (Diari de Girona, 2014). De moment es pot visitar per lliure.

Castell d'Hostalric (1653)

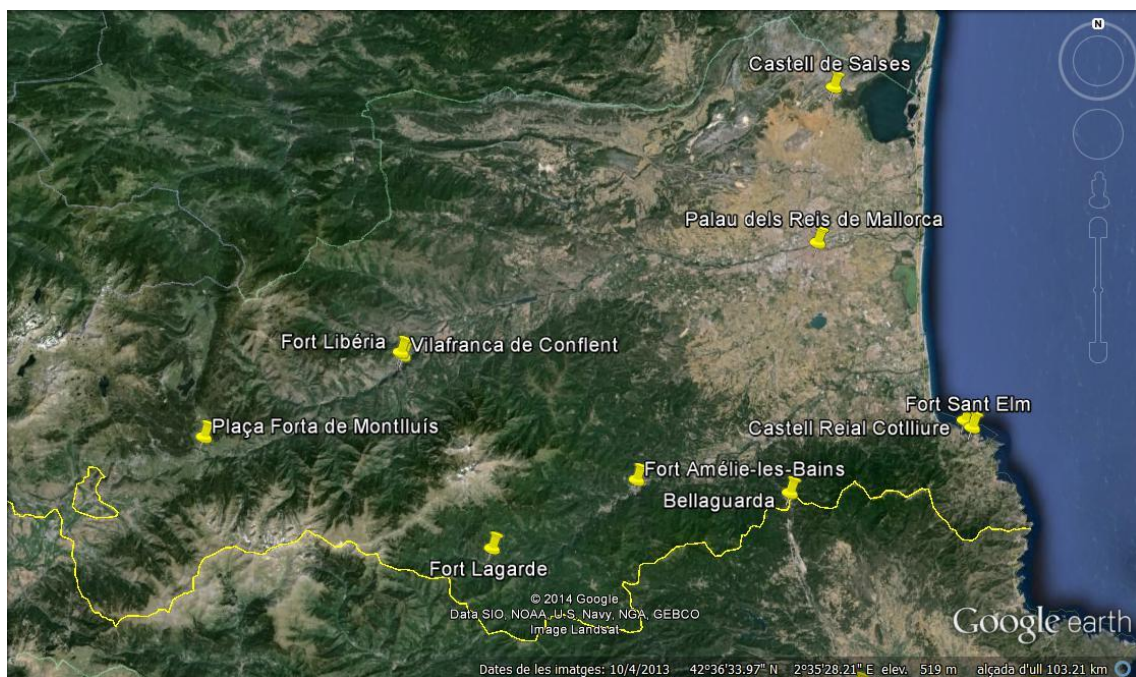
Imatge 7. Vista aèria del Castell d'Hostalric. Escala 1: 5.000. Font: ICGC (2014)

<p>Context històric</p>	<p>Amb ocupació humana des dels ibers fins a l'actualitat, Hostalric ha estat un altre punt estratègic, al pas entre els Pirineus i la Catalunya meridional. El Castell, amb orígens medievals i datat de 1106, es fortifica "a la moderna" a partir del segle XVII (1653) sota projecte del capità Pedro Alejandro, enginyer de Felip IV. Durant 1794 i 1795 s'hi realitzen obres de nou, seguint el projecte tècnic de l'enginyer militar Tomàs de Buzunàriz respectant el projecte inicial de Francisco de Santa Cruz (Viader, 2009).</p>
<p>Situació actual</p>	<p>El 1929 el castell quedà sense guarnició militar després d'haver estat caserna des de mitjan segle XIX.</p> <p>El 1949 l'Estat ven el castell a l'Ajuntament.</p>
<p>Protecció</p>	<p>El 1963 el castell i les muralles van ser declarats BCIN.</p>
<p>Usos turístics actuals</p>	<p>El 1967 es va signar la concessió del restaurant del castell. La resta del recinte no es recupera fins 2002, quan l'Ajuntament n'assumeix la gestió i es comencen les obres de restauració i desbrossament.</p> <p>Es fan visites guiades al castell i les muralles els caps de setmana de març a novembre (una al dia), dues al dia durant el mes de juliol, i sota reserva prèvia la resta de l'any.</p>
<p>Enllaç visites</p>	<p>www.turismehostalric.cat</p>

2.3.2. Catalunya Nord

A la Catalunya Nord trobem un seguit de fortaleses baluardades edificades i modificades tant durant el període durant el qual el territori pertanyia al Principat de Catalunya, dins la Corona d'Aragó, com després del Tractat dels Pirineus, quan la regió va passar a ser administrativament part de França. Parlem, doncs, de monuments que, bé en origen o posteriorment, han estat construïts o adaptats com a fortificació moderna durant els segles XVI i XVII.

Entenem per Catalunya Nord l'actual departament francès dels Pirineus Orientals (*Pyrénées Orientales*), que forma part de la regió de Llenguadoc (*Languedoc*). A la fotografia següent podem veure com estan repartits en el territori els monuments que s'explicaran més endavant:

Imatge 8. Monuments militars d'època moderna a la Catalunya Nord. Font: elaboració pròpia a partir de GoogleEarth (2013).

A l'hora d'elaborar les fitxes no s'ha tingut en compte el Fort les Bains, o Fort d'Amélie, situat prop d'Amélie-les-Bains, ja que tot i haver estat construït el 1670 sota projecte de Saint Hillaire per ordre del comte de Chamilly, el monument actualment és propietat privada i no està obert al públic.

Plaça Forta de Vilafranca de Conflent i Fort Libéria (1681)

Imatge 9. Vista aèria del Fort Libéria. Escala 1: 846. Font: IGN (2014)

Imatge 10. Vista aèria de Vilafranca de Conflent emmurallada. Escala 1: 1.693. Font: IGN (2014)

<p>Context històric</p>	<p>Vilafranca de Conflent, fundada el 1092 pel Comte Guillem Ramon I de Cerdanya, és un punt estratègic per a la defensa del Conflent i de vigilància de la Cerdanya. Després del Tractat dels Pirineus, Lluís XVI decideix dur a terme el projecte de construcció d'una Plaça Forta amb sistema defensiu invulnerable, obra de Vauban. Els treballs comencen el 1681. De 1850 a 1856 Napoleó III realitza algunes modificacions al fort, i fa construir el subterrani de "les 1000 escales", que comunica el poble de Vilafranca amb el fort, subterrani projectat per Vauban (Méné, s.d.).</p> <p>Dins el conjunt de la ciutat emmurallada de Vilafranca i el Fort Libéria, també cal tenir en compte la Cova Bastera, una gruta prehistòrica modificada i adaptada per Vauban per a usos militars.</p>
<p>Situació actual</p>	<p>Sense guarnició militar des de 1890.</p> <p>El 1927, després que l'ajuntament renunciés a la seva propietat, el fort es comprat per M. Julien Laurens, qui el bateja com a Fort Libéria en homenatge al nom original del poble, Villa Libera.</p> <p>El 1957 M. Marcel Puy el compra i el 1984 l'arrenda durant 99 anys a quatre parelles de comerciants de Vilafranca, qui actualment en porten la gestió.</p>
<p>Protecció</p>	<p>El 1930, el fort, va ser catalogat com a Monument Històric.</p> <p>El conjunt del poble emmurallat, el Fort Libéria i la Cova Bastera varen ser declarats l'any 2008 Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, junt amb 11 fortificacions més projectades per Vauban.</p>
<p>Usos turístics actuals</p>	<p>El Fort va obrir al públic el 1987, fet que va fer incrementar el nombre de turistes a Vilafranca.</p> <p>Actualment es pot visitar la ciutat i pujar al fort a peu i en 4x4.</p> <p>El fort es pot visitar durant tot l'any, amb visites guiades cada 20 minuts dins l'horari establert.</p> <p>La cova es pot visitar de juny a setembre, però no s'hi fa visita guiada. Oberta la resta de l'any per a grups amb reserva.</p>
<p>Enllaç visites</p>	<p>www.fort-liberia.com</p>

Cotlliure

Imatge 11. Vista aèria del Castell Reial. Escala 1: 1.693. Font: IGN (2014)

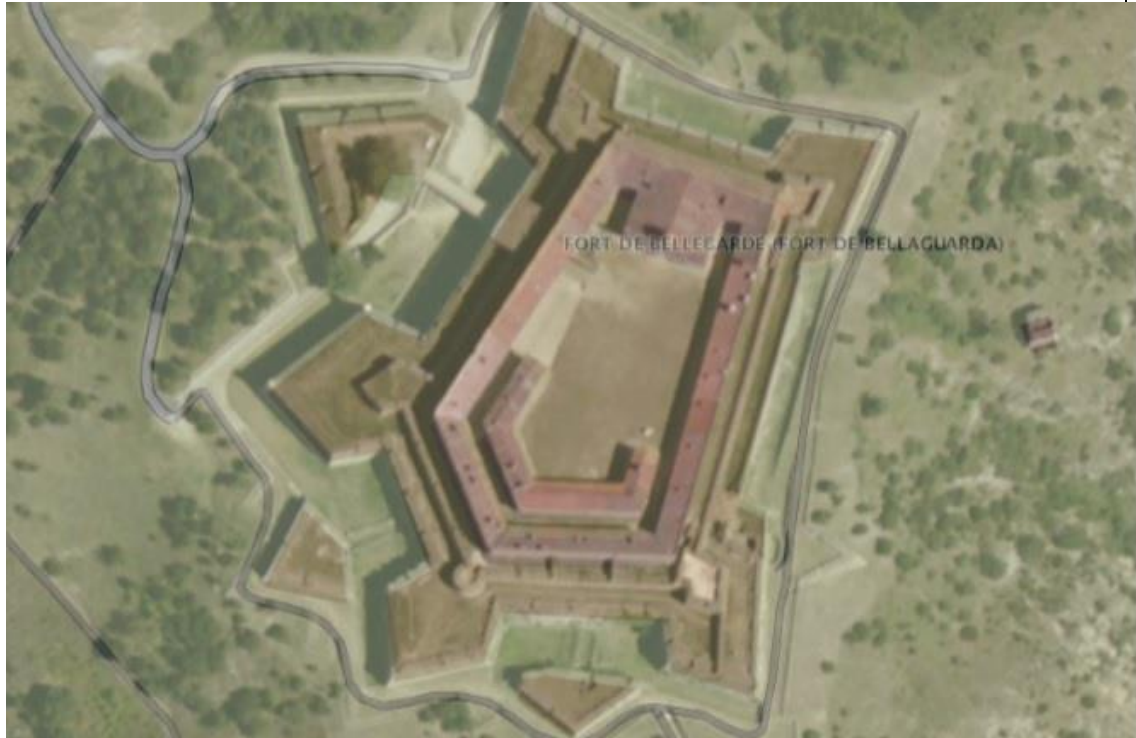

Imatge 12. Vista aèria del Fort Sant Elm. Escala 1: 846. Font: IGN (2014)

Context històric	<p>Punt estratègic des del temps dels romans, qui varen fundar la ciutat i el seu port, va ser fortificat i s'hi alçà el Castell Reial o Castell dels Templers el segle XII. Juntament amb una torre medieval situada al turó de l'entorn, va ser reforçada defensivament durant el segle XV, convertint la torre en el Fort Sant Elm. Al mateix temps es va erigir el Fort Miradou al nord de la ciutat. Cotlliure va caure el 1642, passant a ser definitivament part de França el 1659. Tot i que Vauban volia desmantellar Cotlliure i crear una nova fortalesa a Port Vendres, possiblement degut al seu elevat cost es va conservar. Entre 1668 i 1674 l'enginyer Saint-Hillaire, duent a terme un disseny de Vauban, va modificar algunes parts del Castell (Lapage, 2010).</p>
Situació actual	<p>El Castell es propietat del <i>Conseil Général des Pyrénées Orientales</i> des de 1952. Està gestionat per l'ajuntament de Cotlliure i l'associació <i>Réseau Culturel – Terre Catalane</i>.</p> <p>El Fort Miradou es una base militar francesa en actiu.</p> <p>El Fort Sant Elm és de propietat privada.</p>
Protecció	<p>L'any 1922 el castell va ser catalogat, a nivell estatal, com a Monument Històric dels Pirineus Orientals.</p> <p>El Fort Sant Elm va ser inscrit, a nivell regional, a l'inventari dels Monuments Històrics l'any 1927.</p>
Usos turístics actuals	<p>El castell es pot visitar tot l'any i, a més, serveix com a espai d'exposicions i celebracions.</p> <p>El Fort Sant Elm també està obert tot l'any, i s'hi fan visites guiades diàries excepte durant l'hivern, que cal reserva.</p>
Enllaç visites	<p>www.collioure.com</p>

Fortalesa de Bellaguarda, el Pertús (1679)

Imatge 13. Vista aèria del Fort de Bellaguarda. Escala 1: 1.693. Font: IGN (2014)

Context històric	On avui se situa la fortalesa de Bellaguarda, originàriament hi havia un castell espanyol, que ja servia com a punt de control pel pas del Pertús. El 1674 va ser pres pels francesos i el 1679 l'enginyer Rousselot el va redissenyar, destruint el castell anterior i erigint la fortalesa d'època moderna que veiem avui dia (Lapage, 2010).
Situació actual	Propietat de municipi del Pertús des de 1972. Es troba en bon estat de conservació.
Protecció	Catalogada a nivell estatal com a Monument Històric el 1967.
Usos turístics actuals	Obert de maig a setembre amb visites guiades diàries. Fora de temporada cal reservar. La Fundació Fortaleses Catalanes visita el fort dins la sortida de la Guerra Gran.
Enllaç visites	www.le-perthus.com

Plaça Forta de Mont-Louis (1682)

Imatge 14. Vista aèria de la Ciutadella de Mont-Louis. Escala 1: 3.385. Font: IGN (2014)

Context històric	Amb el Tractat dels Pirineus la Cerdanya va quedar dividida entre el territori francès i l'espanyol. Per a poder protegir la nova frontera, Lluís XIV va encarregar a Vauban la creació d'una nova fortalesa, iniciada el 1682 i batejada en honor al Rei (Lapage, 2010).
Situació actual	Actualment es conserva quasi bé intacte. Tot i que encara està ocupada per l'armada francesa com a camp d'entrenament, el públic civil pot visitar el monument.
Declaració	Montlluís, igual que el conjunt de Vilafranca de Conflent, també és una de les 12 fortificacions de Vauban declarades Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 2008.
Usos turístics actuals	Es fan visites guiades al recinte fortificat de Montlluís durant tot l'any, fins a cinc visites cada dia d'estiu i dues la resta de l'any, excepte els diumenges que està tancat.
Enllaç visites	www.mont-louis.net

Ciudadella de Perpinyà (1669)

Imatge 15. Vista aèria de la Ciudadella de Perpinyà. Escala 1: 6.771. Font: IGN (2014)

Context històric	Tot i que les primeres muralles de la ciutat de Perpinyà daten del segle XI i se'n varen fer d'altres posteriorment, les fortificacions de la ciutat van ser modificades per Vauban el 1679 d'acord amb el disseny fet el 1669 per l'enginyer Saint-Hillaire. La Ciudadella de Perpinyà, originàriament el castell construït el 1227 per Jaume I, després de varies modificacions va ser completada per Vauban com a fortificació l'any 1669 (Lapage, 2010).
Situació actual	Es conserven la Ciudadella i algunes parts de la muralla. Des de 1958 és propietat del <i>Conseil Général des Pyrénées Orientales</i> .
Declaració	L'any 1913 va ser catalogat com a Monument Històric, a nivell estatal; i el 1938 inventariat a nivell regional.
Usos turístics actuals	Obert tot l'any, s'hi fan visites guiades amb reserva. Als jardins del Palau dels Reis de Mallorca (Castell) s'hi realitzen activitats musicals, entre d'altres.
Enllaç visites	www.perpignantourisme.com

Prats de Molló i el Fort Lagarde (1679 i 1682)

Imatge 16. Vista aèria de Prats de Molló. Escala 1: 1.693. Font: IGN (2014)

Imatge 17. Vista aèria del Fort Lagarde. Escala 1: 846. Font: IGN (2014)

Context històric	<p>La vila de Prats de Molló és d'origen anterior al Tractat dels Pirineus, per tant espanyol.</p> <p>Durant 1679 Vauban va donar l'ordre a l'enginyer Rousselot de reforçar part de les antigues muralles de la ciutat medieval, adaptant-les a les fortificacions modernes. A més Vauban va redissenyar el Fort Lagarde, a partir d'un antic castell, també de l'època espanyola. La reforma del fort es va completar el 1682. Igual que a Vilafranca de Conflent, hi trobem un camí protegit que comunica el poble amb el fort, construït l'any 1851. (Lapage, 2010)</p>
Situació actual	<p>L'armada va abandonar el fort l'any 1907.</p> <p>Actualment és propietat de l'ajuntament de Prats de Molló.</p> <p>El fort es troba en bon estat de conservació, però gran part de les muralles de la vila han anat desapareixent.</p>
Declaració	<p>Catalogat com a Monument Històric l'any 1925.</p>
Usos turístics actuals	<p>El fort es pot visitar per lliure o bé amb visita guiada. També disposa d'un Centre d'Interpretació del Patrimoni i d'espais per a exposicions.</p>
Enllaç visites	<p>www.pratsdemollolapreste.com</p>

Castell de Salses (1691)

Imatge 18. Vista aèria del Castell de Salses. Escala 1: 1.693. Font: IGN (2014)

Context històric	Situat a l'antiga frontera entre França i Espanya, Ferran el Catòlic decideix construir el fort defensiu després del saqueig per part dels francesos el 1496. La construcció original va ser alçada entre 1497 i 1504. Amb un sistema defensiu ja obsolet per a l'època, és assetjada durant la Guerra dels Trenta Anys i conquistada pels francesos el 1642, perdent importància estratègica després del Tractat dels Pirineus. Parcialment restaurada per Vauban el 1691, va ser usada com a presó i polvorí fins 1889 (Lapage, 2010).
Situació actual	En bon estat de conservació. Forma part de la xarxa <i>Centre des Monuments Nationaux</i> .
Declaració	Catalogat a nivell estatal com a Monument Històric el 1886.
Usos turístics actuals	Es pot visitar per lliure o amb visita guiada. Obert tot l'any excepte l'1 de gener, l'1 de maig, l'1 i 11 de novembre i el 25 de desembre.
Enllaç visites	www.salses.monuments-nationaux.fr

3. Cos del treball

En aquest apartat es farà una breu introducció a les dades turístiques dels dos elements patrimonials analitzats: el Castell de Sant Ferran de Figueres i el conjunt monumental de Vilafranca de Conflent i el Fort Libèria, per tal de contextualitzar la seva situació turística. Seguidament s'exposaran els resultats de les enquestes realitzades durant la segona quinzena de juliol i la primera d'agost de 2014 a les localitats de Figueres i Vilafranca per tal de detectar quina és la percepció que els seus habitants tenen del patrimoni militar.

3.1. Dades turístiques dels recursos analitzats

3.1.1. Figueres

La ciutat de Figueres va registrar 133.908 consultes l'any 2013 entre les seves quatre oficines, tant les que estan obertes tot l'any, situades a la plaça del Sol i a l'estació del tren convencional, com les que obren durant l'estiu, al costat del Teatre – Museu Dalí i a l'estació del tren d'alta velocitat Figueres-Vilafant (Ajuntament de Figueres, 2014).

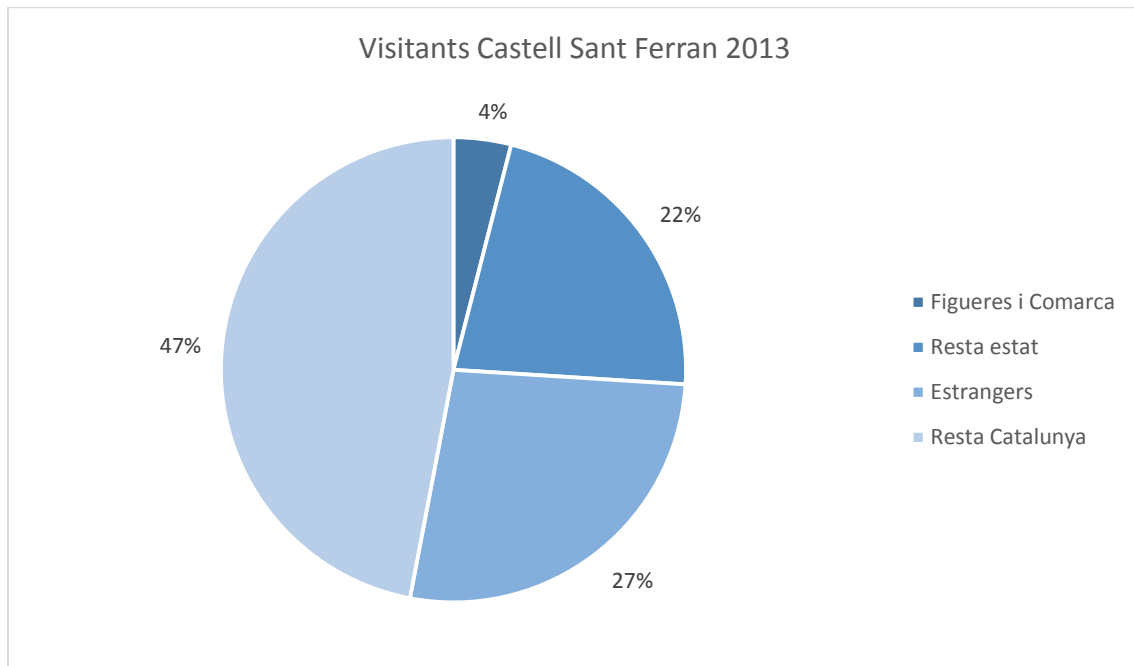
Tot i això, s'ha de tenir en compte que no tots els turistes que visiten la ciutat passen per les seves oficines de turisme. Indicador d'aquest fet és que el Teatre – Museu Dalí i Dalí joies, atractiu turístic principal de la ciutat, va rebre un total de 1.333.430 visitants el mateix any, que junt amb els dos altres museus de la Fundació Gala – Salvador Dalí van rebre fins a 1.580.517 visitants, convertint-se el conjunt en el museu més visitat de Catalunya. Queda clar, doncs, que el museu Dalí és un pol d'atracció turística de la ciutat (Fundació Gala - Salvador Dalí, 2014).

El Castell de Sant Ferran, en canvi, rep un 3% dels visitants del Museu Dalí, és a dir, l'any 2013 va rebre 36.965 visitants segons dades de la Fundació Fortaleses Catalanes, qui gestiona la visita al monument. Del total de visitants un 4% va ser de Figueres i l'Alt Empordà, un 47% de la resta de Catalunya, un 22% de la resta de l'estat espanyol i un 27% estrangers.

Si tenim en compte que la població total de la comarca de l'Alt Empordà el 2013 era de 141.351 habitants (Institut d'Estadística de Catalunya, 2013) i només 1.479 d'aquest habitants, és a dir, el 4% del total de 36.965 visitants de Sant Ferran van visitar la fortalesa el mateix any, podem veure com el nombre de persones de l'Alt Empordà que ha visitat Sant Ferran és molt baix, sent l'1,04% dels habitants totals de la comarca.

Al gràfic 1 podem veure una relació dels visitants segons procedència:

Gràfic 1. Visitants Castell Sant Ferran 2013. Font: elaboració pròpia a partir de dades aportades per la Fundació Fortaleses Catalanes.

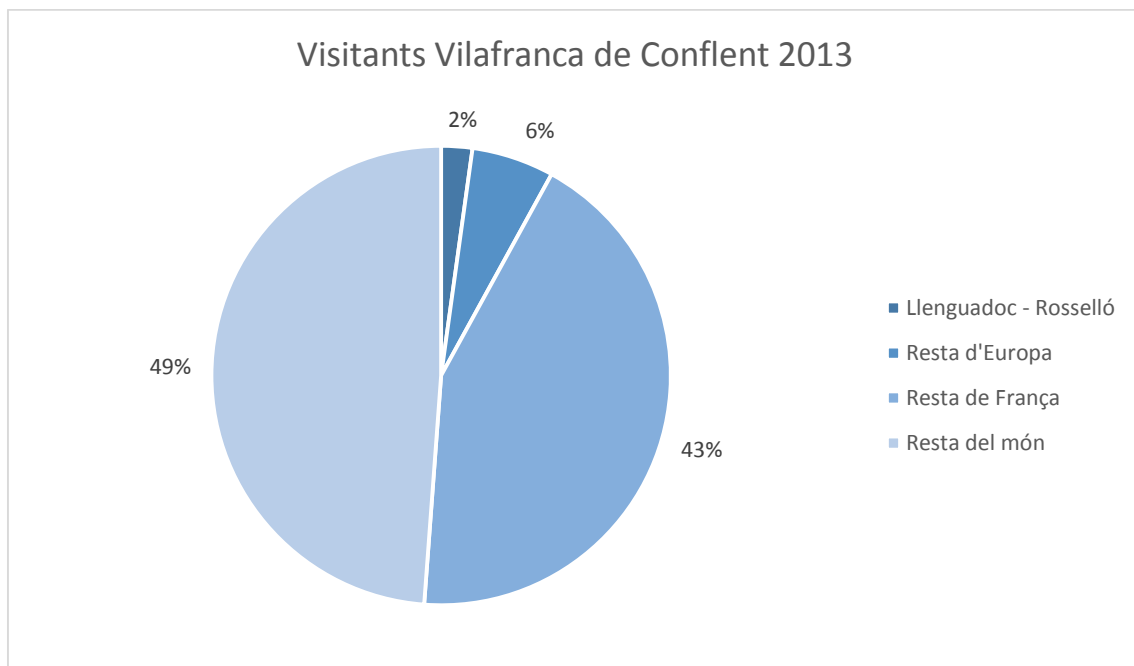
Així doncs es pot dir que el Castell de Sant Ferran és un element secundari de la visita turística a Figueres, quedant eclipsat pel museu Dalí que es troba a la mateixa ciutat. Aquest fet pot ser degut a varis motius com: el fet que el castell només faci 20 anys que està obert al públic, quan el museu Dalí en fa 40; la poca promoció que es fa del castell tant a nivell local com provincial i estatal, per no parlar de l'estranger; o pel tipus de patrimoni que és, relacionat durant molts anys a períodes foscos de la història del nostre país.

3.1.2. Vilafranca de Conflent

La localitat de Vilafranca de Conflent és un atractiu turístic en ella mateixa, ja que està envoltada pels parapets projectats per Vauban per a protegir i defensar la vila. A més, des de l'any 2008 tant la vila fortificada com la cova que se situa davant aquesta i el Fort Libèria, situat al turó de l'altre costat, són Patrimoni de la Humanitat, declaració que ha ajudat a l'augment de turisme d'aquest indret.

L'any 2013 l'oficina de turisme de Vilafranca va registrar 10.598 entrades, de les quals el 54,63% eren estrangers, majoritàriament anglesos i espanyols, i el 45,27% francesos. En aquest cas també s'ha de tenir en compte que no tots els turistes que visiten Vilafranca passen per la oficina de turisme de la localitat, però és la dada més aproximada que en tenim ja que no hi ha cap altre tipus de registre d'entrada al monument.

Un indicador de que possiblement sigui més elevat el nombre de visitants de Vilafranca és que, el mateix any, el Fort Libéria va rebre gairebé 40.000 visitants principalment de França i Catalunya, però també anglesos, alemanys, belgues, holandesos i alguns russos.

Gràfic 2. Visitants Vilafranca de Conflent 2013. Font: elaboració pròpia a partir de dades aportades per l'Oficina de Turisme de Vilafranca de Conflent.

3.2. Estudi de camp

Per a la realització de l'estudi s'ha pres una mostra de població de 120 enquestes en total, entre les dues localitats estudiades, amb 92 enquestes a Figueres i 28 enquestes a Vilafranca de Conflent segons els càlculs exposats a la metodologia d'aquest treball. A més, s'ha dissenyat una enquesta expressament per a l'estudi, amb l'objectiu de conèixer la percepció dels habitants d'ambdues localitats i intentant que les preguntes anteriors influenciessin el mínim les respostes posteriors.

3.2.1. El plantejament de l'enquesta

L'enquesta que podem veure als annexes (annex 1 en català i annex 2 en francès) va ser dissenyada per tal de poder estudiar quina és la percepció que tenen els residents de les localitats amb patrimoni militar sobre aquest tipus de patrimoni. Per tal d'esbrinar aquesta percepció es van formular les preguntes de manera que els enquestats no poguessin intuir fins al final que se'ls estava preguntant sobre patrimoni militar. Així doncs, l'enquesta està dissenyada de manera que els enquestats vagin responent el que ells creuen sense cap mena d'influència per part de les preguntes anteriors.

Es comença amb dues preguntes filtre per saber si viuen a la població on hi ha la fortalesa i si acostumen a viatjar, en cas negatiu no es continua l'enquesta. A continuació es pregunta si, al viatjar, realitzen turisme cultural. Tant si la pregunta és afirmativa com negativa es pregunta quin tipus de patrimoni visiten per tal de detectar si visiten patrimoni militar. Si de la llista de tipus de patrimoni no trien el militar es passa a la pregunta següent, on es planteja si en visitarien i, en cas que la resposta sigui negativa, el per què. Per contra, si a la llista esmenten el patrimoni militar, o bé a la següent pregunta diuen que sí que en farien es planteja quin tipus de patrimoni militar visiten o visitarien, per detectar si engloben les fortificacions modernes dins les fortificacions baluardades o bé pensen que són castells medievals, per tant ens ajudarà a saber el grau de coneixement que la població té sobre el patrimoni de la seva localitat. Per tal de detectar si la gent és conscient que les fortificacions baluardades són patrimoni militar s'esmenten un seguit de fortificacions, preguntant si les han visitat i, de les que han visitat, quin tipus de patrimoni consideren que és.

Finalment es demana si han visitat mai el castell de la seva ciutat, per tal de saber el grau de coneixença que els locals tenen sobre aquest, i els motius que els han portat a visitar-lo o deixar-lo de visitar.

3.2.2. Resultats de les enquestes a Figueres

De les 92 enquestes realitzades a Figueres gairebé tots van respondre que quan viatgen realitzen turisme cultural. De les tres persones que van respondre negativament, una va dir que al viatjar acostumava a visitar paisatges naturals, fent turisme esportiu, i que no visitava patrimoni militar perquè tampoc sabia exactament que és; una altra va dir que no feia turisme cultural al viatjar, però va respondre que visitava museus i monuments, i que no li interessava el patrimoni militar; i la tercera va dir que no feia turisme cultural, que no visitava cap tipus de patrimoni. Tot i això, aquestes tres persones havien visitat algun dels monuments de la província de Girona en alguna

ocasió, incloent el Castell de Sant Ferran, tot i que un, més que visitar-lo, va anar-hi per participar en el torneig d'escacs que se celebra anualment al monument.

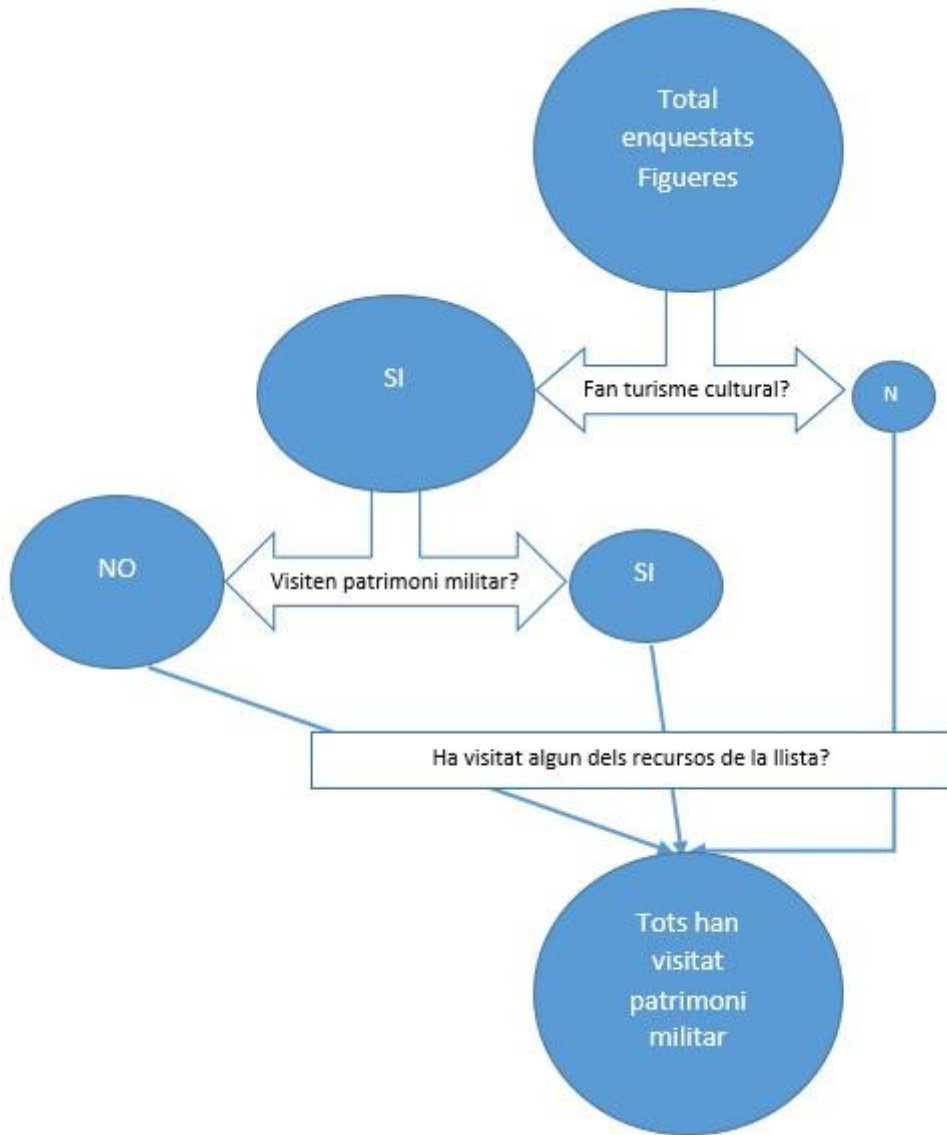
Quan es va preguntar a aquells que havien respost afirmativament a si feien turisme cultural quin tipus de patrimoni visitaven la respostes més comunes van ser museus, monuments, festes tradicionals, gastronomia i natural. Una minoria va parlar de jaciments arqueològics i encara menys enquestats van parlar de patrimoni militar.

Davant la pregunta "Al viatjar, visitaria patrimoni militar?" un nombre elevat de participants (53) van respondre que no visitarien patrimoni militar durant els seus viatges turístics, al·legant molts d'ells que no sabien de quin tipus de patrimoni es tractava, o bé que no hi tenien interès. Una minoria va exposar que estava en desacord amb l'ús d'armament militar, i la resta van dir que mai havien tingut ocasió de visitar algun element patrimonial d'aquest tipus. Els participants que van respondre afirmativament (36), la majoria van dir que els agrada visitar castells medievals i fortificacions, uns quants també van anomenar els llocs de memòria i una minoria visita camps de batalla.

Tot i que més de la meitat dels participants van respondre que no visitarien patrimoni militar, de la llista de vuit elements del patrimoni militar català i francès proposats tots els enquestats n'havien visitat com a mínim un i com a màxim vuit de les fortaleses proposades, a part del Castell de Sant Ferran, que es troba a la seva localitat. Gairebé la majoria de participants ha visitat entre una i quatre fortaleses en territori de la província de Girona i entre una i quatre a la regió de la Catalunya Nord. Tot i això, hi ha una minoria dins els que van respondre que no visitarien patrimoni militar, que no ha visitat mai cap fortalesa de la part francesa. Dels que van respondre que sí que visiten patrimoni militar, molt pocs no han visitat cap fortalesa a la part catalana, però sí que ho han fet a la francesa.

Així doncs, tots els enquestats, tant havent contestat afirmativament com negativament a si visitarien patrimoni militar, n'han visitat algun cop, molts d'ells, com es pot veure pels resultats de l'enquesta realitzada, sense ser-ne conscients.

L'esquema 1 ens sintetitza aquests resultats, mostrant, segons la mida dels cercles, el volum de respostes afirmatives i negatives davant les preguntes "Quan va de viatge, fa turisme cultural?" i "Al viatjar, visitaria patrimoni militar?", així com la relació d'enquestats que ha declarat haver visitat algun monument de la llista d'elements del patrimoni militar de la província de Girona i la Catalunya Nord.

Esquema 1. Esquema dels resultats de les enquestes realitzades a Figueres. Font: elaboració pròpia.

Quan es va plantejar als enquestats quin tipus de patrimoni creien que eren aquests monuments, molt pocs dels que van dir que visiten patrimoni militar van reconèixer aquest tipus de patrimoni com a tal, la resta el consideraven patrimoni històric, arqueològic o arquitectònic. Dels que van dir que no visiten o visitarien patrimoni militar per diferents motius, només una de les persones que va dir que no n’ha visitat perquè no sabia que era va reconèixer que els elements proposats formaven part del patrimoni militar, però la resta de participants el continua catalogant com a històric, arqueològic o bé no l’han sabut classificar.

Totes les persones enquestades han visitat el Castell de Sant Ferran en alguna ocasió, alguns d'ells fins i tot més d'una vegada. Els motius de visita són diversos: de petits amb l'escola o la família; per interès cultural; per que són socis d'Amics del Castell; per que els havien convidat; per participar en algun dels esdeveniments o exposicions que es duen a terme al monument; per passejar; o per conèixer l'entorn.

Gairebé tots els enquestats consideren que el castell de la seva ciutat és un atractiu turístic important per aquesta, però una minoria, que es troba entre els que han contestat que no visitarien patrimoni militar, creuen que no és un element important ja que segons ells no el visita ningú, la gent només va a córrer pel perímetre exterior o bé consideren que és molt més important el Museu Dalí, que es troba a la mateixa ciutat. Per contra, la majoria considera que sí que és un element important pel seu valor històric; perquè la visita és molt interessant, especialment la guiada amb 4x4 pel fossat i embarcació inflable per les cisternes; o bé pel fet que sigui la fortalesa més gran d'Europa (tot i que no especifiquen que és la més gran del segle XVIII). Algun participant ha comentat que ell veu que és important pels turistes, tot i que ell no el valora de la mateixa manera. I finalment, tot i creure que és un atractiu turístic important, molts comenten que no s'explota tot el potencial que el monument té i que hi ha una manca considerable de divulgació tant a la ciutat com cap a l'exterior.

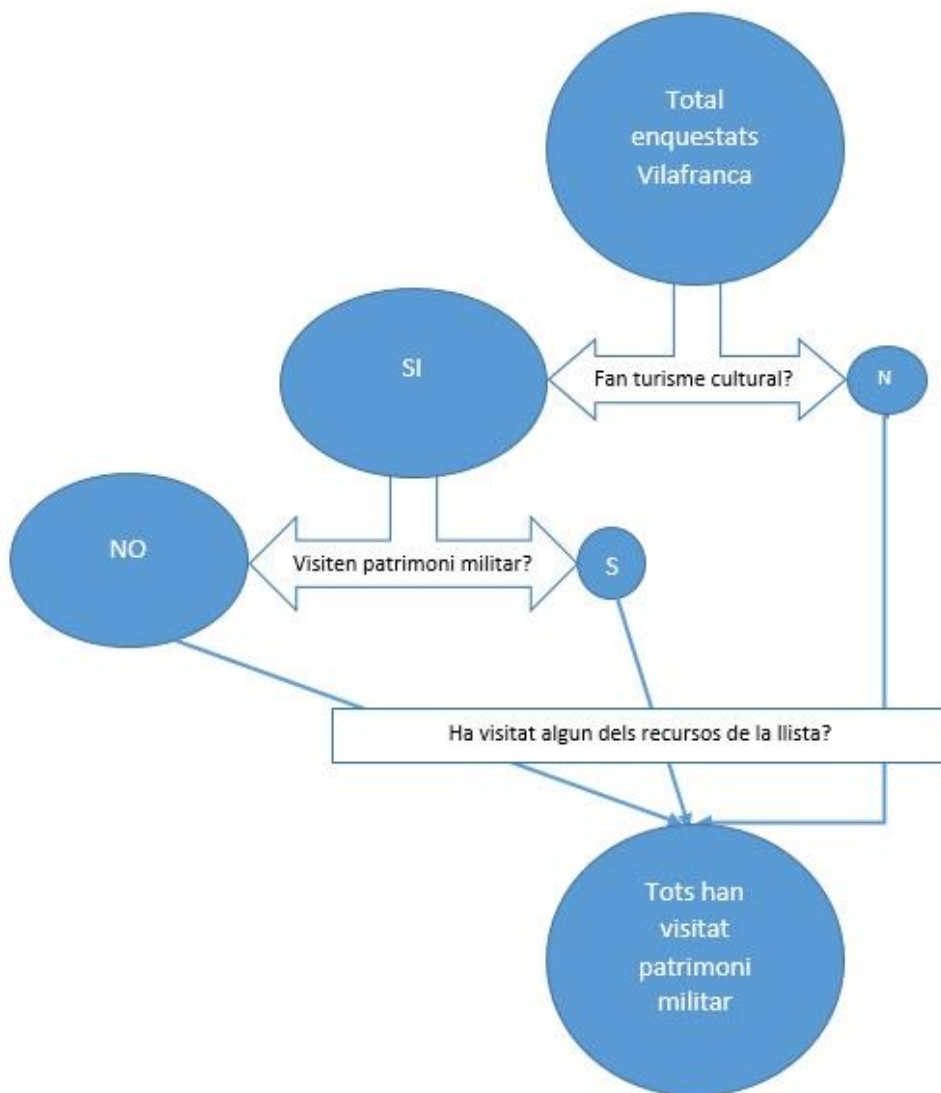
3.2.3. Resultats de les enquestes a Vilafranca de Conflent

De les 28 enquestes realitzades a Vilafranca de Conflent, gairebé tots els enquestats van respondre que quan viatgen realitzen turisme cultural, i els pocs que van respondre negativament quan se'ls va plantejar quin tipus de patrimoni visiten van contestar que acostumen a visitar monuments, festes tradicionals, museus, jaciments arqueològics, patrimoni religiós i paisatges naturals, elements considerats dins el turisme cultural, per tant es pot dir que sí que en realitzen. Els que van respondre afirmativament també acostumen a visitar aquests mateixos tipus de patrimoni.

Davant la pregunta "Al viatjar, visitaria patrimoni militar?", la gran majoria (25) van respondre que no visitarien patrimoni militar durant els seus viatges turístics, molts d'ells per motius ideològics. La majoria exposaven que no estaven d'acord amb allò relacionat amb la guerra i per tant no els interessava el patrimoni militar. Dels pocs (3) que van respondre afirmativament, és a dir, que quan viatgen sí que visiten patrimoni militar, tots van dir que el patrimoni militar que els agrada visitar són castells medievals i llocs de memòria, dos fortificacions modernes i cap camps de batalla.

Tot i la majoria de respostes negatives vers la visita al patrimoni militar, de la llista de vuit elements del patrimoni militar català i francès, tots els enquestats n'havien visitat com a mínim tres i com a màxim 6. S'ha observat que els habitants de Vilafranca de Conflent visiten majoritàriament fortaleses franceses. La mitjana de fortaleses de la Catalunya Nord visitades per vilafranquí és de 3,14. Per contra, menys de la meitat dels enquestats (9) han visitat alguna fortalesa de la província de Girona, dels quals una minoria (3) n'han arribat a visitar dues.

A l'esquema 2 podem veure una relació de les respostes a les preguntes "Quan va de viatge, fa turisme cultural?" i "Al viatjar, visitaria patrimoni militar?", així com la relació d'enquestats que ha declarat haver visitat algun monument de la llista d'elements del patrimoni militar de la província de Girona i la Catalunya Nord, on la mida dels cercles indica el volum de respostes afirmatives o negatives.

Esquema 2. Esquema dels resultats de les enquestes realitzades a Vilafranca de Conflent. Font: elaboració pròpia.

Quan s'ha plantejat als enquestats quin tipus de patrimoni creien que eren aquests monuments, alguns d'ells no l'han sabut classificar, uns altres han dit que és patrimoni històric, i la resta han reaccionat adonant-se que, tot i haver dit que no visitarien patrimoni militar, aquests monuments es poden classificar com a tal. Els pocs que havien dit que sí que visiten patrimoni militar han considerat, sense dubtar, que aquests monuments ho són.

Totes les persones enquestades excepte una han visitat el Fort Libéria, molts d'ells més d'una vegada, sota diferents motivacions com són: haver-lo visitat quan eren petits amb l'escola o la família; per interès cultural; per motius arquitectònics; per que els havien convidat; per passejar; o per conèixer l'entorn. La persona que no ha visitat el fort de la seva població va declarar motius personals, per desavinences amb els gestors del monument.

Tots els vilafranquins enquestats consideren que el Fort Libéria és un atractiu important per a la seva població. Alguns diuen que, més enllà del fort, la situació geogràfica d'aquest i el paisatge que el rodeja fa que sigui "espectacular", "estrany" i "impressionant", essent un conjunt que no es troba fàcilment, i per tant el turista sent curiositat i el vol conèixer, enriquint la visita a la vila de Vilafranca; un fa èmfasis en que el fet que sigui un castell atreu molts turistes, encara que aquests no en coneguin la seva història; altres consideren que a l'estar ben conservat i poder-se visitar són factors que atrauen molta gent; i la majoria creuen que gràcies al fet que el conjunt hagi estat declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO ha ajudat a que es valori més el patrimoni de l'indret, i es converteixi en un monument important, atraient un segment turístic molt específic, com és el turisme familiar i el de tercera edat.

3.2.4. Observacions generals

A cap de les dues localitats enquestades no s'han observat variacions significatives de les respostes segons edat o gènere, per tant no podem dir que hi hagi grups de població més informats que la resta. El fet que coneguin més o menys els elements patrimonials de la seva localitat depèn d'altres factors que s'haurien de detectar i analitzar amb més profunditat.

3.2.5. Resultats globals

Pel que fa als resultats de les enquestes no s'observa una gran diferència entre la percepció del patrimoni militar a Figueres i la percepció a França, així doncs podem dir que els motius que han fet que una població i l'altra hagin desenvolupat turísticament els seus elements de patrimoni militar de manera diferent no depèn d'aquesta percepció, sinó d'altres factors com podrien ser: els anys que fa que estan oberts al públic, amb deu anys de diferència (primer el Fort Libéria i

després Sant Ferran); que el conjunt de Vilafranca hagi estat declarat Patrimoni de la Humanitat i Sant Ferran no; que Figueres té un altre element patrimonial que eclipsa la fortalesa, sent el primer museu en visites turístiques de Catalunya el 2013, mentre que Vilafranca és per si sol un element patrimonial de primer ordre; o fins i tot el tipus de gestió dels monuments, sent en el cas de Figueres de gestió pública i en el cas de Vilafranca de gestió privada.

Així doncs, no podem dir que la percepció negativa del patrimoni militar d'una ciutat depèn del temps que faci que l'exèrcit ha marxat de les instal·lacions, ja que a Figueres fa tan sols 20 anys, però a Vilafranca en fa 100, per tant ja hi ha hagut un canvi generacional. En el cas que sí que depengués d'aquest fet, possiblement seria per que 100 anys és encara massa poc temps per que passi a ser part d'aquella història on les generacions actuals ja perden la memòria, i per tant encara sentin el pes dels fets ocorreguts a la seva ciutat, com exposava González Pérez amb el cas de Lleida, del qual ja fa 300 anys.

Tampoc podem dir que la percepció variï segons la situació política actual i la història d'una regió o d'un país, ja que no divergeix gaire la visió catalana de la francesa, tot i que parlem de dues regions molt properes que comparteixen una important part de la història, si més no durant l'època moderna, període d'esplendor dels elements patrimonials aquí analitzats.

Durant la realització de les enquestes s'han observat una sèrie de comportaments generalitzats, tant a Figueres com a Vilafranca, que és clau tenir en compte en l'anàlisi d'aquests resultats.

Com ja s'ha explicat, l'enquesta estava plantejada de manera que l'enquestat no pogués preveure que finalment se li preguntaria sobre patrimoni militar. Així doncs, es va poder observar com, a part dels pocs que ja sabien què és el patrimoni militar, alguns dels enquestats s'adonaven que, tot i haver dit que no en visitarien ja n'havien visitat, i reaccionaven de manera positiva, declarant que el terme "militar" els havia fet percebre que seria quelcom diferent, i no pas el que tenen al costat de casa. Tot i això hi va haver un gran nombre de persones que no es van adonar d'aquest fet i continuaven pensant que els elements citats són només històrics, monumentals o arquitectònics, sense tenir res a veure amb allò militar.

Un altre fet destacable és que alguns enquestats no entenen anar a visitar museus, monuments o altres elements culturals com a "turisme cultural", ja que contestaven que no en fan però després responien que visitaven patrimoni d'aquest tipus. A més, la gran majoria de persones no va saber catalogar els elements citats, demostrant una falta de coneixement en general sobre què és el patrimoni cultural.

I finalment va resultar curiós com els residents d'ambdues localitats, tot i viure en un indret amb patrimoni militar, no són conscients de que les fortificacions ho són, denotant una falta de pedagogia per part de qui gestiona els monuments cap a la seva població, que viu desinformada del tipus de patrimoni de la seva localitat, si més no del patrimoni militar. En el cas de Figueres pot arribar a ser comprensible, ja que el castell queda amagat i apartat de la ciutat i els seus habitants no en fan un ús diari, però en el cas de Vilafranca, on la població viu dins les muralles i veu a simple vista el fort, s'hauria d'aconseguir que la població d'aquesta localitat estigués més informada del seu patrimoni, per així continuar-lo conservant idòniament.

4. Conclusions

La província de Girona i la Catalunya Nord són dos territoris que van tenir durant uns quants segles molt en comú. Encara que actualment formin part de dos països diferents, hi va haver un temps on eren una mateixa regió, amb una mateixa llengua i cultura. Aquest fet va fer que, encara avui dia, hi hagi punts en comú, entre ells part del seu patrimoni monumental. La mateixa història, però, va separar aquests dos territoris, creant la necessitat de protecció per una part i per l'altra i, conseqüentment, la construcció de fortificacions amb un ús militar, si més no durant la seva època d'esplendor.

Actualment, a la província de Girona les fortaleses baluardades dels segles XVII i XVIII estan poc enfocades al turisme. Només en dues de les fortaleses d'aquest territori s'hi poden fer visites durant gairebé tot l'any i sense necessitat de reserva prèvia. A més, la gestió d'aquests monuments és escassa en la majoria de casos i tenen poca promoció turística.

En canvi, a la Catalunya Nord, el mateix tipus de patrimoni rep usos turístics durant tot l'any en la majoria dels casos, se'n fa una gestió moderada tant des de l'administració, en els casos en què el patrimoni és públic, com de l'empresa, en els casos de ser privat.

En alguns casos de la part catalana, la manca d'una bona gestió està deixant perdre aquest patrimoni, que durant molts anys ha viscut d'esquena a la població, ja que s'ha relacionat amb períodes obscurs de guerres i submissió. Cada cop més, però, les noves generacions estan interessades en rescatar aquesta part del passat per poder explicar millor la història del nostre país. Conservar el patrimoni històric on aquests fets van ocórrer ens pot ajudar a fer-ne una millor interpretació. Es creu que des d'una vessant turística aquest patrimoni es pot potenciar, ajudant a la seva conservació i difusió. Si ens fixem en el model francès, podem dir que una posada en valor turísticament d'aquest patrimoni pot ser una bona opció per que els locals s'interessin per la seva conservació, alhora que s'explicaria una part de la història avui dia poc coneguda com és la dels segles XVII i XVIII.

En aquest estudi s'ha analitzat, a través d'un treball de camp basat en enquestes, quina és la percepció que els habitants amb patrimoni militar tenen d'aquest patrimoni. Abans de fer les enquestes, però, ha estat necessari contextualitzar aquest tipus de patrimoni d'acord amb allò citat per altres autors, per tal d'entendre millor el concepte. Cal dir que la cerca bibliogràfica

sobre la percepció del patrimoni militar ha estat complicada, ja que són pocs els autors que parlen d'aquest tema i més si volem concretar el període que emmarquen les fortificacions d'època moderna.

Un cop contextualitzat el concepte de "patrimoni militar", explicada la percepció d'aquest i la importància de la valoració del patrimoni per part dels residents, així com la descripció de l'àmbit geogràfic de l'estudi i dels elements analitzats, s'han pogut fer les enquestes i el seu posterior anàlisi.

Els resultats de les enquestes han demostrat com la població acostuma a negar una vinculació amb el terme "militar", defugint el fet que han visitat patrimoni d'aquest tipus, tot i que després declaren haver-ne visitat sense ser-ne conscients.

Per tant, es pot dir que, en general, el terme "militar" comporta rebuig, ja sigui per ideologia política, pel pes de la història o per ambdós, en canvi, tal i com s'ha pogut veure amb la pregunta on es demanava la classificació del patrimoni, els termes "històric", "arquitectònic" o, fins i tot, "arqueològic" atrauen més positivament al públic en general.

La hipòtesi plantejada a l'inici d'aquest treball resulta no ser del tot certa si tenim en compte que la gent no té una percepció negativa del patrimoni militar de la seva localitat ja que la gran majoria no el consideren patrimoni militar, per tant no relacionen la connotació negativa d'aquest terme amb el patrimoni. Així doncs, en els casos on aquest patrimoni no està turísticament explotat, la majoria dels quals es troben a la part catalana en detriment de la part francesa, la causa no és la percepció negativa d'aquest patrimoni pel fet de ser militar, sinó que són altres causes que s'haurien d'estudiar més detalladament. Per aquest motiu es planteja una nova elaboració d'aquest mateix treball, possiblement una tesi doctoral, fent un estudi en profunditat de tots els elements patrimonials de banda i banda de la frontera, tal com es descriu en la metodologia ideal d'aquest treball.

Pel que fa als objectius plantejats a l'inici d'aquest estudi, s'ha pogut observar com la majoria de la població no sap quins elements patrimonials es consideren militars, tot i viure en localitats amb patrimoni d'aquest tipus. El fet que no ho sàpiguen classificar no vol dir que els habitants no coneguin el patrimoni militar del lloc on viuen, ja que l'han visitat, però sí que podem dir que el grau de coneixement que tenen de la història i significat d'aquest patrimoni és baix.

Podem concloure, doncs, que per tal de potenciar turísticament els elements del patrimoni militar serà necessari, més enllà de la promoció, fer pedagogia des de la gestió de cada monument a cada població, així els locals seran més conscients del patrimoni que han heretat i aquest serà un incentiu per a la conservació, valoració i divulgació dels monuments militars.

5. Annexos

Annex 1: Enquesta realitzada a la província de Girona (Figueres)

Benvolgut/da, sóc estudiant de Màster en Turisme Cultural per la UdG i estic realitzant un estudi sobre el turisme cultural a la província de Girona i la Catalunya Nord. Per aquest motiu els agrairia contestin aquesta enquesta, que no durarà més de cinc minuts.

Home
Dona
Edat:

1. És resident habitual de la ciutat? (Figueres)
  - Sí
  - No (No continuar)
2. Acostuma a viatjar / fer turisme, ja sigui per Catalunya, Espanya o l'estranger?
  - Sí
  - No (No continuar)
3. Quan va de viatge, fa turisme cultural?
  - Sí
  - No
4. Quin tipus de patrimoni visita?
  - Museus
  - Religió
  - Monuments
  - Jaciments arqueològics
  - Patrimoni industrial
  - Festes tradicionals (immaterial)
  - Arquitectura
  - Militar (Si trien, saltar a 6)
  - Eno-gastronomia
  - Natural
  - Negre
5. (Si no ho esmenten a la pregunta anterior) Al viatjar, visitaria patrimoni militar? Faria "turisme militar"?
  - Sí
  - No.
Per què? _____
6. (Si contesten 5 afirmativament) De quin tipus?
  - Camps de batalla
  - Castells medievals
  - Fortificacions baluardades
  - Llocs de memòria

*Les anotacions en blau són instruccions per a l'enquestador

7. Quins dels recursos citats (marcar a la taula) o altres similars ha visitat?

Enquesta Província Girona	Visitat	Tipus patrimoni
Ciudadella de Lleida		
Castell de Cardona		
Castell de Montjuïc (Girona)		
Castell de Montjuïc (Barcelona)		
Ciudadella de Colliure (FR)		
Ciutat de Carcassone (FR)		
Villefranche de Conflent (FR)		
Mont-Luis (FR)		

Altres: _____

8. Dels visitats, dins quin tipus de patrimoni considera que s'emmarca cada recurs turístic?

(Contestar dins taula)

9. Ha visitat mai el castell de la seva ciutat? (Sant Ferran)

- Si (Continuar a 11) No

10. (Si respon 9 negativament) Per què?

- Per que no m'interessa
 Per que ho tinc al costat de casa
 No he trobat mai informació
 Per ideologia (estic en contra)
 Altres: _____

11. (Si respon 9 afirmativament) Amb quina motivació?

- Interès cultural
 Aconsellat per un amic
 Per que ho tinc al costat de casa
 Altres _____

12. Considera que el castell de la seva ciutat és un atractiu turístic important per aquesta?

- Si No

Per què? _____

Annex 2: Enquesta realitzada a la Catalunya Nord (Vilafranca de Conflent)

Je suis étudiant de Master en Tourisme Culturel pour l'Université de Gérone. Je fais une étude sur le tourisme culturel dans la province de Gérone et la Catalogne Nord. Pour cette raison, je vous sèré reconnaissant de vous répondre cette enquête, qui ne durera pas plus de cinq minutes.

Homme
Femme
Âge:

1. Es que vous habitez dans cette ville? (Villefranche de Conflent)
  - Oui
  - Non (No continuar)
2. Es que vous voyagez habituellement pour la France u à l'étranger?
  - Oui
  - Non (No continuar)
3. Quand vous voyagez, vous faites du tourisme culturel?
  - Oui
  - Non
4. Quel patrimoine vous visitez?
  - Musées
  - Architecture
  - Religieuse
  - Militaire (Si trien, saltar a 6)
  - Monuments
  - Gastronomie
  - Archéologique
  - Natural
  - Industriel
  - Noir
  - Fêtes traditionnels (immatériel)
5. (Si no ho esmenten a la pregunta anterior) Lorsque vous voyagez, vous feriez tourisme militaire?
  - Oui
  - Non

Pourquoi? _____
6. (Si contesten 5 afirmativament) Quel type?
  - Champs de bataille
  - Fortifications bastionnée
  - Château médiévaux
  - Lieux de mémoire

*Les anotacions en blau són instruccions per a l'enquestador

7. Quelles des ressources citées (marcar a la taula) ou autres similaires avez-vous déjà visité?

Enquesta Catalunya Nord	Visité	Type patrimoine
Citadelle de Roses		
Château de Cardona		
Château d'Hostalric		
Château de Sant Ferran Figueres		
Citadelle de Collioure (FR)		
Cité de Carcassonne (FR)		
Forteresse de Bellegarde (Le Perthus) (FR)		
Mont-Luis (FR)		

Autres: _____

8. Des visitées, dans ce type de ressource touristique du patrimoine considère chaque partie? (Contestar dins taula)

9. Es que vous avez déjà visité le château de votre cité?

- Oui (Continuar a 11) Non

10. (Si respon 9 negativament) Pourquoi pas?

- Je ne suis pas intéressé
 J'ai à côte
 Je n'ai pas trouvé d'informations
 Idéologie (je suis contre)
 Autres: _____

11. (Si respon 9 afirmativament) Avec quelles motivations?

- Intérêt culturelle
 Conseiller par un ami
 J'ai à côte
 Autres _____

12. Envisage que le château de sa ville est un attractif touristique important pour celle-ci?

- Oui Non

Pourquoi? _____

Referències

- Abad Licerias, J. M., i Burzaco Samper, M. (2006). *Patrimonio cultural. Los sitios históricos de interés militar*. Madrid: Dykinson.
- Ajuntament de Figueres. (2014). *Figueres + oberta*. Recuperat 30 Agost 2014, a Notícies: www.figueres.cat
- Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. (1996). *Patrimoni i història local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteve i Cruañas*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.
- Alfaro Guixot, J. M. (2009). El Patrimonio Monumental Militar de Cataluña. Dins Les Fortaleses Catalanes (Ed.), *Los Monumentos Militares y la Sociedad Catalana* (p. 13-15). Girona: Les Fortaleses Catalanes.
- Alfaro Guixot, J. M. (2010). *Dos horas en... El Castillo de San Fernando de Figueres*. Figueres: Les Fortaleses Catalanes.
- Antón Clavé, S. (Octubre 2010). Identitat i turisme. Entre la imatge i la percepció. *Paradigmes*(5), 156-165. Recuperat 25 Juliol 2014, a <http://goo.gl/MG6QBY>
- Barnosell Jordà, G. (2009). El Patrimonio Fortificado: Documento Histórico y Recurso Didáctico. Dins Les Fortaleses Catalanes (Ed.), *Los Monumentos Militares y la Sociedad Catalana* (p. 17-27). Girona: Les Fortaleses Catalanes.
- Bóveda Farré, M. (2000). El Turismo Cultural en la Unión Europea: Dimensión y Significado. A L. C. Herrero Prieto, *Turismo Cultural: El Patrimonio Histórico como Fuente de Riqueza* (p. 53-67). Valladolid: Fundación del Patrimonio Histórico de Castilla y León.
- [Catalunya Nord i Província de Girona] (22/08/2014) [Imatge satèl·lit]. Recuperat a GoogleEarth
- Coenders Gallart, G., Renart Vicens, G., Vall·llosera Casanovas, L., i Xabadia Palmada, À. (2009). *Tècniques d'Anàlisi Turística*. Girona: Documenta Universitaria.
- Cortada i Colomer, L. (1998). *Estructures territorials, urbanisme i arquitectura poliorcètics a la Catalunya preindustrial* (Vol. 2). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Diari de Girona. (22 Gener 2014). Girona enllesteix l'estudi per rehabilitar el castell de Montjuïc. *Diari de Girona*. Recuperat 1 Agost 2014, a <http://goo.gl/UOD0vQ>

Díaz Capmany, C., i Torres González, F. (1998). *Historia de las Fortificaciones y Alojamientos Militares de Girona*. Saragossa: Institución "Fernando el Católico" (CSIC).

Donaire, J. A. (2008). *El turisme cultural. Entre l'experiència i el ritual*. Bellcaire d'Empordà: Viltel·la.

ECCOFORT. (2014). *European Cooperation Centre of Fortified Heritage*. Recuperat 28 Juny 2014, a Historical Value: <http://www.eccofort.eu/>

Eeckhout, R. (12 Juny 2012). Reprenen les obres del centre d'art internacional al castell de Sant Julià. *Diari de Girona*. Recuperat 1 Agost 2014, a <http://goo.gl/5jQu70>

Fundació Gala - Salvador Dalí. (7 Gener 2014). *Fundació Gala - Salvador Dalí*. Recuperat 30 Agost 2014, a Serveis - Notícies: www.salvador-dali.org

Galí i Espelt, N., Alcalde i Gurt, G., i Rojas Rabaneda, A. (2009). *Anàlisi de les definicions de turisme cultural i de les formes de recompte dels turistes culturals*. Girona: ICRPC.

González Pérez, J. R. (2009). El Patrimonio Monumental Militar y la Ciudadanía. Dins Les Fortaleses Catalanes (Ed.), *Los Monumentos Militares y la Sociedad Catalana* (p. 29-38). Girona: Les Fortaleses Catalanes.

ICOMOS. (1976). *Carta de Turismo Cultural*. Bèlgica: ICOMOS.

ICOMOS. (1999). *Carta Internacional sobre Turismo Cultural*. Mèxic: ICOMOS.

Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya - ICGC. (2014). *Diferents fortaleses de la província de Girona*. [Fotografia aèria]. Diferents escales. A "Veure i descarregar". Recuperat 24 Agost 2014, a <http://www.icc.cat/vissir3/>

Institut d'Estadística de Catalunya. (2013). *Idescat*. Recuperat 15 Juliol 2014, a El municipi en xifres: <http://idescat.cat/emex/170669>

Institut National de l'Information Géographique et Forestière - IGN. (2014). *Diferents fortaleses de la Catalunya Nord*. [Fotografia aèria]. Diferents escales. A "Découvrir le Géoportail". Recuperat 24 Agost 2014, a <http://www.geoportail.gouv.fr/>

Institut National de la Statistique et des Études Économiques. (2009). *Insee*. Recuperat 15 Juliol 2014, a Code officiel géographique: www.insee.fr

Lapage, J.-D. G. (2010). *Vauban and the French Military under Louis XIV. An Illustrated History of Fortifications and Strategies*. Jefferson, NC: McFarland.

Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català, DOGC núm. 1807 (1993)

- Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol, BOE núm. 155 (1985)
- Malinowski, B. (1975). *La Cultura* (1931). A J. S. Kahn, *El Concepto de Cultura: Textos Fundamentales* (p. 85-127). Barcelona: Anagrama.
- Mas Hernández, R. (2003). *La presencia militar en las ciudades: Orígenes y desarrollo del espacio urbano militar en España*. Madrid: Catarata.
- Masanès, C. (2008). Contra francesos i pirates. *Sàpiens*(69), 64.
- Méné, P. (s.d.). Le Fort Libéria à Villefranche de Conflent. *Collection L'Histoire de nos Monuments, N° 10*. France Bleu Roussillon.
- Muñoz Corbalán, J. M. (2009). El Patrimonio Monumental Militar y la Universidad. Dins Les Fortaleses Catalanes (Ed.), *Los Monumentos Militares y la Sociedad Catalana* (p. 39-60). Girona: Les Fortaleses Catalanes.
- OMT. (1991). *Resolutons of the International Conference in Travel and Tourism Statistics*. Ottawa: OMT. Recuperat 15 Juny 2014, a <http://goo.gl/Wh6sTw>
- Origet du Cluzeau, C. (1998). *Le tourisme culturel*. Paris: Presses Universitaires de France - PUF.
- Prats, L. (2005). Concepto y gestión del patrimonio local. *Cuadernos de Antropología Social*(21), 17-35.
- Silberberg, T. (1994). Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites. Dins Universitat de Victoria (Ed.), *Quality Management in Urban Tourism: Balancing Business and Environment*. Toronto: LORD Cultural Resources Planning and Management Inc. Recuperat 20 Juny 2014, a <http://goo.gl/FbA2Cg>
- Smith, M. K. (2009). *Issues in Cultural Tourism Studies* (2a ed.). Nova York: Routledge.
- Sureda, J., & Morro, A. (2009). *El turisme cultural*. Barcelona: UOC.
- UNESCO. (1982). *Declaración de México sobre las Políticas Culturales*. Mèxic: UNESCO. Recuperat 15 Juny 2014, a <http://goo.gl/8JOg0>
- Viader i Crous, M. (2009). El pla director del castell d'Hostalric. *Quaderns de la Selva*(21), 391 - 402.